

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

De Pauselijke Zoeaven.

Een kwantitatieve benadering.

Promotors:

Prof. Dr. J. ART

Drs. T. BUERMAN

Commissaris:

Prof. Dr. M. VAN MELKEBEEK

Scriptie voorgelegd voor het behalen
van de graad van Master in de
Geschiedenis door Kevin Van Huffel

Academiejaar: 2007-2008

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE

De Pauselijke Zoeaven.

Een kwantitatieve benadering.

Promotors:

Prof. Dr. J. ART

Drs. T. BUERMAN

Commissaris:

Prof. Dr. M. VAN MELKEBEEK

Scriptie voorgelegd voor het behalen
van de graad van Master in de
Geschiedenis door Kevin Van Huffel

Academiejaar: 2007-2008

Dankwoord

Allereerst zou ik graag mijn ouders bedanken. Zij gaven mij immers de mogelijkheid om verder te studeren. Ze hebben me steeds volop gesteund in de keuze voor geschiedenis. Ik wens ze ook te bedanken voor hun hulp bij het tot stand komen van deze Masterproef. Ook mijn zus, die bereid was om deze Masterproef na te lezen, wil ik hier graag vermelden. Natuurlijk moet ik eveneens alle professoren bedanken die geprobeerd hebben om een deel van hun wijsheid en kunde op mij over te brengen. In het bijzonder zou ik ook mijn copromotor, drs. Thomas Buerman, willen bedanken die steeds een antwoord had op mijn problemen en mijn vragen. Tot slot wil ik ook de medewerkers van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis te Brussel, waar ik ettelijke weken heb gespendeerd, bedanken voor hun hulp en hun tips.

Inhoud

1 Inleiding.....	6
2 De Pauselijke Zoeaven.....	11
2.1 Geografische herkomst op basis van hun woonplaats.....	11
2.1.1 Inleiding.....	11
2.1.2 Provincie.....	13
2.1.3 Bisdommen.....	22
2.1.4 Administratieve arrondissementen.....	27
2.1.5 Decanaten.....	33
2.1.6 Steden en gemeenten.....	38
2.2 Varia.....	43
2.1.1 Leeftijd.....	43
2.1.2 Rang.....	46
2.1.3 Beroep.....	49
3 Besluit.....	52
4 Bibliografie.....	53
4.1 Literatuur.....	53
4.2 Bronnen.....	54
4.2.1 Archieven.....	54
4.2.2 Uitgegeven bronnen.....	54
5 Bijlage	
Bijlage 1.....	55
Bijlage 2.....	65

1 Inleiding

In de 19de eeuw, meer bepaald de periode 1860 – 1870, werden de Pauselijke Staten in hun bestaan bedreigd. Bij de eenmaking van wat later Italië zou gaan heten, konden de gebieden van de Paus immers niet ontbreken. Pius IX zag zich dus genoodzaakt om een beroep te doen op vrijwilligers in de hoop zo zijn gebied te vrijwaren van ongewenste indringers. Een vrijwilligersleger om de eenvoudige reden dat de toestand van de schatkist er niet zo goed uitzag. Dit leger werd later aangeduid als de Pauselijke Zoeaven. Ook uit België betrokken er heel wat jongemannen naar Rome om er de Paus te dienen.¹

Ik gebruik hier vooral een kwantitatieve benadering. Twee artikels zijn het vermelden waard, enerzijds het artikel van Jozef De Brouwer, verschenen in *Het Land van Aalst*² en anderzijds het artikel van de hand van Stevens, gepubliceerd in het *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*³. Deze twee artikels vormden de inspiratie voor mijn probleemstelling.

Uit het artikel van De Brouwer kunnen we opmaken dat drie elementen hem in het bijzonder interesseerden: de verdeling van de zoeaven over de verschillende provincies, de sociale stand en de leeftijd. Wat de geografische spreiding van de vrijwilligers betreft, maakt hij een opdeling naar gelang de provincie en naar gelang het tijdstip (1860-1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870). Hij maakt een korte vergelijking tussen Vlaanderen en Wallonië (de provincie Brabant wordt hierbij niet meegerekend.). Hij telt in het totaal ongeveer een 1800 zoeaven. Waarschijnlijk houdt hij hier rekening met de woonplaats en niet met de geboorteplaats. Hij geeft immers nergens expliciet te kennen of het al dan niet gaat om de geboorte- of woonplaats. Een gelijkaardige benadering past hij toe voor de sociale stand van de zoeaven: opdeling naargelang provincie en beroepscategorie. In het derde onderdeel van zijn artikel concentreert hij zich op de zoeaven afkomstig van de provincie Oost-Vlaanderen. Hij geeft een opsomming van het aantal vrijwilligers dat elke stad of elk dorp leverde, hetzelfde doet hij voor de leeftijd. In tegenstelling tot de geografische verdeling en de sociale stand, die betrekking hadden op de ‘gehele populatie’, concentreert hij zich voor de leeftijd op de provincie Oost-Vlaanderen. Ook diegenen die niet naar huis terugkeerden, hetzij gevallen op het slagveld of bezweken aan verwondingen of ziekte, krijgen een vermelding. Om zijn

---

¹ John Goddeeris, *De Pauselijke Zouaven: Met Opgave Van De Vrijwilligers Uit West-Vlaanderen* (Handzame: Familia et patria, 1978), 23-24.

² J. De Brouwer, "De Pauselijke Zouaven," *Het Land van Aalst* 21, no. 1 (1969): 1-17.

³ Th. E. A. Bosman and F.E. Stevens, "Regionale En Sociale Afkomst Van Belgische En Nederlandse Zouaven," *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis* 33 (1980): 699-712.

studie af te ronden, biedt hij de lezer een mogelijke verklaring voor het groot aandeel Oost-Vlamingen.⁴

Het tweede artikel is van de hand van Stevens en is gepubliceerd in het Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis. Een eerste verschil met het artikel van De Brouwer is de tijdsperiode. Waar de laatste de geografische herkomst nagaat van alle zoeaven, met andere woorden alle vrijwilligers ingeschreven tussen 1860 en 1870, gaat Stevens het aantal zoeaven beperken tot diegenen die zich inschreven tussen 1 januari 1866 en 31 december 1867. Enkel voor de steden gaat hij na hoeveel zoeaven er vertrokken zijn gedurende de gehele periode, dus van 1860 tot en met 1870. Zo wil hij er de nadruk op leggen dat ook de steden een behoorlijk aantal vrijwilligers hebben geleverd. Voor het overige beperkt hij zich dus tot 1866 en 1867 om te kunnen vergelijken met zijn Nederlandse collega die hetzelfde gedaan heeft voor dezelfde periode. Het resultaat is 844 fiches van evenveel zoeaven. Hij laat er 12 buiten beschouwing omdat er te veel vraagtekens zijn rond deze personen. Zijn bevindingen steunen dus op 832 gevallen. Wat de regionale afkomst betreft, geeft hij duidelijk aan dat de woonplaats het criteria is en niet de geboorteplaats. Dit in tegenstelling tot De Brouwer die hieromtrent minder duidelijkheid verschaft. Stevens houdt enerzijds rekening met de provincie, anderzijds ook met de aard, ofwel landelijk ofwel stedelijk, van de woonplaats. Daaruit blijkt dat het aantal Oost-Vlamingen maar liefst 32,56 % bedraagt. Wat de aard betreft, stelt hij vast dat de stad een licht overwicht heeft. Hij voegt er meteen aan toe om met deze cijfers, in verband met de aard (landelijk of stedelijk), voorzichtig om te gaan omdat vele plaatsen moeilijk onder te brengen zijn in een bepaalde categorie. Naast de regionale afkomst, onderzoekt hij ook de sociale afkomst. Hij hanteert twee criteria, het al dan niet kunnen schrijven en het beroep.⁵ Deze twee artikels vormen mijn inspiratiebron.

Met de bronnen die zich in het Legermuseum bevinden, kunnen we dus drie facetten bestuderen: de geografische afkomst, hun sociale afkomst aan de hand van het beroep en de leeftijd. Het is de bedoeling om deze zaken te onderzoeken en een stapje verder te gaan dan De Brouwer en Stevens. We bestuderen bijvoorbeeld alle zoeaven die naar Rome vertrokken zijn tussen 1860 en 1870, dit in tegenstelling tot Stevens die geopteerd heeft voor een bepaalde periode.⁶ De Brouwer heeft enkel gekeken naar de verdeling van de zoeaven over de verschillende provincies. In deze Masterproef wil ik niet enkel het provinciale niveau

---

⁴ De Brouwer, "De Pauselijke Zouaven," 1-17.

⁵ Bosman and Stevens, "Regionale En Sociale Afkomst Van Belgische En Nederlandse Zouaven.," 699-712.

⁶ De eerste zoeaaf is MARZORATI Léopold, geboren op 27 april 1834 te Aix-la-Chappelle, op het moment van zijn vertrek gedomicilieerd in Leuven. Hij schreef zich te Brussel in op 17 april 1860. De laatste zoeaaf die zich te Brussel liet inschrijven was WOUTERS Paul, geboren op 18 oktober 1852 te Antwerpen, op het moment van zijn vertrek gedomicilieerd te Antwerpen. Hij schreef zich te Brussel in op 1 september 1870.

bestuderen maar ook andere niveaus zoals bisdommen, administratieve arrondissementen, in beperkte mate de decanaten en tenslotte ook het niveau van steden en gemeenten. Hierbij tracht ik ook rekening te houden met het bevolkingsaantal van de provincie, arrondissementen, gemeenten, enz. Hopelijk krijgen we zo een duidelijk beeld van welke provincie of regio veel vrijwilligers naar Rome heeft gezonden en welke minder. Een tweede facet is de leeftijd van de zoeaven. Wat was de gemiddelde leeftijd van de Belgische zoeaaf? Zijn er variaties tussen de verschillende provincies onderling of niet? Een ander element dat ook het onderzoeken waard is, is de rang van de soldaten. Wie maakte er kans op promotie en wie niet? Tot slot staan we ook even stil bij het beroep van de vrijwilligers. Een aspect dat ik mogelijk kan onderzoeken, is de variatie van de beroepen naargelang de periode. Was er in een bepaalde periode een overwicht van één of andere beroeps categorie? Zo ja, waren er verschuivingen waar te nemen? Waren er in de beginperiode vooral landbouwers of arbeiders? En hoe was het op het einde? Kunnen we veronderstellen dat er op een bepaald moment een economische crisis heerste in bepaalde sectoren of niet? Als we kijken naar de beroepen die de zoeaven uitoefenden zien we een grote variatie, gaande van landbouwers en dagloners over edel- en wapensmeden tot militairen, renteniers en studenten. Omwille van praktische redenen zal ik mij hier beperken tot de evolutie van enkele veel voorkomende beroepen.

Wie de zoeaven wil bestuderen, kan gebruik maken van verschillende bronnen. Enerzijds zijn er de talrijke brieven die naar het thuisfront gestuurd werden.⁷ Anderzijds kan men ook de fiches in het Documentatiecentrum van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis raadplegen.⁸ Deze fiches werden opgesteld door de Heer Stevens en zijn niet opgenomen in de catalogus.⁹ Het betreft hier zeven mappen. De eerste mappen bevatten uitsluitend fiches van zoeaven:

---

⁷ Onder andere VYNCKE A. heeft verschillende brieven gestuurd. Deze werden gepubliceerd: Lode Monbaliu, "Amaat Vynckes Zoeavenbrieven (1867-1869)," *Rollariensia* 5 (1973): 7-113. Anderen schreven hun ervaringen dan weer neer in dagboeken, bijvoorbeeld DE BROUWERE P.: J. G. De Brouwere, "Het Romeins Dagboek Van Polydore De Brouwere," *De Leiegouw* 15, no. 3 (1973): 169-88.

⁸ Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis – Documentatiecentrum, Jubelpark 3, 1000 Brussel. (Website: www.klm-mra.be)

⁹ Stevens heeft deze fiches samengesteld aan de hand van verschillende bronnen die in het Documentatiecentrum bewaard worden. Voor meer info over de mogelijkheden van deze bronnen en van de fiches verwijs ik graag naar een artikel waar hij dit uitvoerig behandelt: F. E. Stevens, "Een Goudmijn Voor Genealogen En Geschiedschrijvers. De Dienstverbintenissen Bij De Pauselijke Troepen 1860-1870," *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis* 20, no. 1 (1973): 53-78. Waarschijnlijk heeft De Brouwer bij het schrijven van zijn artikel geen gebruik kunnen maken van deze fiches. Zijn artikel is immers in 1969 verschenen in Het Land van Aalst. Ik vermoed dat Stevens pas begin jaren 70 begonnen is met het samenstellen van deze fiches. De Brouwer verwijst in zijn artikel in ieder geval nergens naar het bestaan van deze fiches.

- FE 1 tot FE 548
- FE 549 tot FE 2612
- FE 2617 tot FE 4325
- FE 4332 tot FE 5260¹⁰

Sommige fiches zijn volledig ingevuld, andere maar gedeeltelijk. In een poging om onvolledige informatie aan te vullen, heeft Stevens brieven gestuurd naar gemeente- en stadsbesturen met het verzoek om de informatie verder aan te vullen.¹¹ De correspondentie met gemeenten en steden is eveneens bewaard:

- ZP Renseignements communes 1 – 600
- ZP Renseignements communes 601 – 1052¹²

De laatste map bevat de voorbereidingen voor zijn artikel: lijsten, tabellen van gemeenten en steden met het aantal zoeaven:

- ZP Classement par domicile. Liste alphabétique. Classement par lieu de naissance.

Welke fiches heb ik nu geselecteerd voor mijn databank en welke heb ik weerhouden?

De fiches van alle Belgen die met zekerheid gediend hebben bij de Pauselijke Zoeaven zijn erin opgenomen. Dit wil zeggen personen die in België geboren zijn en die in ons land verblijven. Verder ook de zoeaven die in het buitenland geboren zijn, maar in België verbleven op het ogenblik van hun indiensttreding te Brussel.

We kunnen de fiches onderverdelen in drie categorieën:

- Fiches waarbij zowel een *Feuille d'enrôlement* – nummer, opgesteld te Brussel, als een *Matricule* – nummer, opgemaakt te Rome, vermeld staat.
- Fiches met een FE – nummer maar zonder een *Matricule* – nummer. De persoon in kwestie heeft zich in Brussel ingeschreven, maar nadien heeft men er geen spoor meer van terug gevonden. Men weet dus niet of hij wel degelijk in Rome is aangekomen. Deze fiches, ongeveer een 130 – tal, werden niet opgenomen in deze databank.

---

¹⁰ Opmerking 1: FE is de afkorting van '*Feuille d'enrôlement*'. Deze inschrijvingsformulieren werden door de zoeaven ondertekend te Brussel voor hun vertrek naar Rome. Opmerking 2: Alle fiches zijn chronologisch geordend volgens de datum van het engagement van de zoeaaf in kwestie te Brussel. Enkele fiches zitten echter niet in de map waar men ze eigenlijk volgens hun FE – nummer zou verwachten. In Map 3 tussen de fiches met als FE – nummer 3470 en 3474 zitten een aantal fiches die eigenlijk thuishoren in Map 4: fiches met als FE – nummer: 4541, 4546, 4548, 4549, 4550, 4558, 4559 en 4563. Wie één van deze fiches wil controleren moet dus niet nodeloos zoeken in Map 4, wel in Map 3.

¹¹ Op sommige fiches staat er in de rechterbovenhoek een nummer in potlood geschreven. Dit nummer verwijst naar het nummer van de brief. Alle brieven werden door Stevens immers genummerd.

¹² De afkorting ZP staat voor '*Zouaves Pontificales*'.

- Fiches zonder een FE – nummer, maar met een Matricule – nummer. Deze vrijwilligers hebben zich niet laten inschrijven in Brussel maar zijn onmiddellijk naar Rome afgereisd. Deze komen dus niet voor op de lijsten van de Feuille d’ enrôlement. Dankzij hun Matricule – nummer zijn we echter wel zeker dat ze gediend hebben bij de Pauselijke Zoeaven. Het ontbreken van een Feuille d’ enrôlement zorgt ervoor dat we meestal niet weten in welke dorp of stad ze woonachtig waren, het beroep wordt slechts af en toe vermeld. Meestal gaat het hier om ‘bemiddelde’ personen. Deze personen dienden immers zelf in te staan voor hun vervoerskosten naar Rome. Dit in tegenstelling tot de vrijwilligers die zich wel aangemeld hebben in Brussel. De vervoerskosten werden in dit geval betaald door het comité te Brussel. Deze fiches werden, aangezien we zeker weten dat ze gediend hebben, wel opgenomen in de databank.

Een aantal fiches werden toch niet opgenomen in de databank:

- De fiches van de zoeaven die en in Eupen geboren waren, en in Eupen woonden. Het argument is heel eenvoudig: Eupen maakte op dat moment geen deel uit van België. Er is dan ook geen enkele reden om deze wel op te nemen. De zoeaven die in Eupen geboren waren maar die in België verbleven of omgekeerd, in België geboren maar gedomicilieerd in Eupen, werden wel opgenomen.¹³
- Een aantal fiches waarvan het niet duidelijk is of het om één en dezelfde persoon gaat, dan wel om twee verschillende personen. Voor alle zekerheid werden deze fiches niet opgenomen. Dit is bijvoorbeeld te wijten aan een onnauwkeurig ingevuld engagement te Brussel of te Rome, het vermoeden van een aantal fouten wanneer beide wel ingevuld zijn, enz. Het gaat hier om minder dan tien fiches.

Alle fiches, behalve de enkele uitzonderingen, werden opgenomen in een databank. Alle informatie en alle getallen die hier gebruikt zullen worden zijn gebaseerd op deze databank. In de tekst worden er verder geen voetnoten of verwijzingen naar deze databank opgenomen. Voor informatie of voetnoten uit andere boeken of tijdschriften worden natuurlijk wel voetnoten gebruikt. Voor alle bevolkingsaantallen werden de Bevolkingstellingen van 1866 gebruikt. Ook hier wordt er verder in deze tekst niet expliciet naar verwezen.

---

¹³ Opmerking: Hoewel er in de periode die we hier behandelen, 1860 – 1870, nog geen sprake was van Duitsland, wordt hier gemakkelijks halve Duitsland gebruikt in plaats van Pruisen.

2 De Pauselijke Zoeaven

2.1 Geografische herkomst op basis van hun woonplaats.

2.1.1 Inleiding

Helaas, wie het verleden bestudeert, moet rekening houden met vele lacunes en hiaten in het bronnenmateriaal. Dit is ook het geval voor het bronnenmateriaal betreffende de Pauselijke Zoeaven. Vele fiches zijn erg onvolledig ingevuld. Dit is vooral het geval voor de vrijwilligers die rechtstreeks naar Rome reisden en dus geen “sporen” hebben achtergelaten in het inschrijvingsbureau te Brussel. Deze fiches hebben geen FE – nummer maar wel een Matricule – nummer. De zaken die hier meestal ontbreken, zijn de woonplaats en het beroep.

Soms gebeurt het ook dat een zoeaaf twee verschillende woonplaatsen opgeeft, één in Brussel en één in Rome. In zulke gevallen hebben we de woonplaatsen niet ingevuld. In de mate van het mogelijke heb ik wel getracht om de administratieve arrondissementen, de provincies, de decanaten en de bisdommen wel in te vullen.

Zoals reeds vermeld, heeft Stevens gevraagd aan gemeente- en stadsarchieven om gegevens betreffende sommige zoeaven aan te vullen of indien foutief te verbeteren. Hier worden we geconfronteerd met een nieuw probleem. De opgegeven woonplaats door de zoeaaf verschilt in sommige gevallen van wat we kunnen afleiden uit dearchieven. Het archief geeft bijvoorbeeld aan dat hij verhuisd is, of de zoeaaf is inderdaad verhuisd maar naar een andere gemeente dan wat vermeld is in de gemeentearchieven, enz. In zulke gevallen heb ik ervoor gekozen om datgene in de databank in te voeren wat de zoeaaf zelf heeft aangegeven toen hij zich liet inschrijven. In sommige gevallen is de zoeaaf bijvoorbeeld reeds langer dan tien jaar verhuisd, met andere woorden een termijn waarop hij eventueel weer zou kunnen verhuisd zijn.

De geboortedatum en daaruit voortvloeiend de leeftijd vormt in sommige gevallen eveneens een probleem. Ofwel was het handschrift zo moeilijk leesbaar dat er verschillende mogelijkheden zijn, ofwel werden er simpelweg twee verschillende geboortedata opgegeven. Als dit een invloed had op de leeftijd werd dit niet ingevuld, als de leeftijd hetzelfde bleef werd één van beide data ingevuld.

Tot slot vormen ook de zoeaven die geboren zijn in Tournai een probleem. In 1860-1870 had je een stad in Henegouwen genaamd Tournai, Doornik, maar ook in Luxemburg was er een klein dorpje genaamd Tournai. Volgens de bevolkingstellingen van 1866 kende dit dorpje toen 964 inwoners. Naar alle waarschijnlijkheid was Stevens daar niet van op de hoogte toen

hij de fiches aan het samenstellen was. Bij de minste twijfel die er bestaat, bijvoorbeeld bij plaatsnamen die op elkaar gelijken of die dezelfde zijn, plaatst hij immers een kanttekening waar hij erop wijst dat er ook andere mogelijkheden zijn. In het geval van Tournai heeft hij dit niet gedaan vandaar het vermoeden dat hij niet op de hoogte was van het bestaan van een dorpje in de provincie Luxemburg met dezelfde naam. In het geval van de woonplaats is dit geen probleem omdat op de inschrijvingsformulieren die te Brussel werden opgesteld ook de provincie werd vermeld. Andere fiches vermelden dan weer de woonplaats van de zoeaaf. Een woonplaats die volgens de Bevolkingstellingen van 1866 nog niet leek te bestaan, bijvoorbeeld Carlsbourg. In zulke gevallen werd de woonplaats gewoon opengelaten.

Een aantal zoeaven zijn in België geboren maar verbleven in het buitenland op het moment dat ze beslisten om naar Rome te trekken. In totaal gaat het om 39 personen van wie we zeker weten dat ze niet in België gedomicilieerd waren. De grootste groep was afkomstig uit Frankrijk (19 personen), gevolgd door Nederland (10 personen) en Algerije (7 personen). (Zie Tabel 1)

Frankrijk	19
Nederland	10
Algerije	7
Duitsland	1
Italië	1
Buitenland	1
Totaal	39

Tabel 1: Zoeaven die in België geboren zijn maar in het buitenland gedomicilieerd.

Het merendeel van de zoeaven afkomstig uit Frankrijk, was woonachtig in Noord – Frankrijk: Roubaix (9 personen), Lille (3 personen), Tourcoing (1 persoon). (Zie Tabel 2)

Roubaix	9
Lille	3
Paris	2
Bondu/Bondre	1
Escobesques	1
Lyon	1
Marseille	1
Tourcoing	1
Totaal:	19

Tabel 2: Frankrijk – verdeling per gemeente/stad.

In Nederland leverde Helmont twee zoeaven, alle andere gemeenten één. Van één persoon weten we niet exact in welke stad of gemeente in Nederland hij woonachtig was. (Zie Tabel 3)

Helmont	2
's Hertogen-Bos	1
IJzendijk	1
Leende	1
Oudvosmeer	1
Sittard	1
Utrecht	1
Woerden	1
?	1
Totaal	10

Tabel 3: Nederland – verdeling per gemeente/stad.

Wat Algerije betreft, kunnen we kort zijn. Allen zijn afkomstig uit Sidi-bel-Abbes.¹⁴

2.1.2 Provincie

De databank telt in het totaal 1 856 fiches. 39 van deze fiches hebben betrekking op personen die in het buitenland gedomicilieerd waren. Van 1692 personen weten we in welke provincie ze woonachtig waren. Dit betekent dat we van 125 personen het niet weten. Deze laatste laten we dus buiten beschouwing. (Zie Tabel 4)

Totaal aantal fiches/zoeaven	1856
Zoeaven gedomicilieerd in het buitenland	39
Zoeaven gedomicilieerd in België	1692
Zoeaven waarvan de woonplaats/provincie niet gekend is	125

Tabel 4

Als we kijken naar het aantal zoeaven per provincie zien we onmiddellijk dat de provincie Oost-Vlaanderen de koppositie bekleedt. Slechts op geruime afstand volgt Brabant, op de voet gevolgd door de andere Vlaamse provincies (Antwerpen, West-Vlaanderen). Limburg heeft van de Vlaamse provincies het kleinste aantal zoeaven afgevaardigd. Nog slechter is het gesteld met de Waalse provincies (Luik, Henegouwen, Namen, Luxemburg). Geen enkele Waalse provincie heeft meer dan 100 vrijwilligers naar Rome gestuurd. Vooral Namen en Luxemburg, met respectievelijk 28 en 27 zoeaven, scoren bijzonder zwak. (Zie Tabel 5)

¹⁴ Het gaat om volgende fiches: FB 254 en FB 255 / ZP 407: “A servi dans la Légion étrangère en Afrique.” De andere fiches vermelden het volgende : « A servi au 1 Regt étranger pontifical. (...) Au bataillon des Carabiniers étrangers. », bijvoorbeeld: FE 320, FB 321, FB 330, FB 335 en FB 535 / ZP 224.

Oost-Vlaanderen	617	Luik	85
Brabant	267	Henegouwen	61
Antwerpen	237	Namen	28
West-Vlaanderen	227	Luxemburg	27
Limburg	143	Totaal:	1692

Tabel 5: Aantal zoeaven onderverdeeld naargelang de provincie.

Als we rekening houden met het bevolkingsaantal van de provincies kunnen we bovenstaande waarneming beter nuanceren. Oost-Vlaanderen telt het grootste aantal zoeaven maar was in 1866 ook de grootste provincie. Een tweede vaststelling is dat de tweede grootste provincie wat bevolkingsaantal betreft, namelijk Henegouwen, heel erg zwak scoort. Limburg, die van alle Vlaamse provincies het minst scoorde, doet het helemaal niet zo slecht als we het kleine bevolkingsaantal van de provincie in het achterhoofd houden. We kunnen kort concluderen dat de Vlaamse provincies (Oost-Vlaanderen, Antwerpen, West-Vlaanderen en Limburg), rekening houdende met hun populaties, veel beter scoren dan de Waalse provincies (Luik, Henegouwen, Namen en Luxemburg). De resultaten van de provincie Brabant sluiten eerder aan bij die van de Vlaamse provincies. (Zie Tabel 6)

Provincie	A	B	C
Oost-Vlaanderen	617	805 835	1 / 1 306
Brabant	267	813 552	1 / 3 047
Antwerpen	237	465 607	1 / 1 964
West-Vlaanderen	227	642 217	1 / 2 829
Limburg	143	195 302	1 / 1 365
Luik	85	557 194	1 / 6 555
Henegouwen	61	845 438	1 / 13 859
Namen	28	302 778	1 / 10 813
Luxemburg	27	199 910	1 / 7 404
Totaal (België)	1692	4 827 833	1 / 2 853

Tabel 6: Aantal zoeaven per provincie rekening houdende met de bevolking. (1866)

A: Aantal zoeaven per provincie

B: Totale bevolking van de provincie in 1866

C: Aantal zoeaven/bevolking in 1866

We zien dus de uitstekende scores van zowel Oost-Vlaanderen als Limburg. Oost-Vlaanderen had ongeveer 1 306 personen nodig voor één zoeaaf, Limburg 1 365 inwoners. West-Vlaanderen heeft van alle Vlaamse provincies het grootste aantal bewoners nodig voor één zoeaaf. Luik 6555 inwoners en Luxemburg 7404 inwoners scoren relatief goed in vergelijking met Henegouwen dat maar liefst 13 859 inwoners nodig heeft voor één vrijwilliger.

De totale score van België is 2853 inwoners voor één zoeaaf. De provincies Oost-Vlaanderen, Limburg, Antwerpen en West-Vlaanderen scoren beter. De andere provincies zitten hierboven. (Zie Tabel 6)

Om nog een beter beeld te krijgen van de inspanningen die de provincies leverden, kunnen we het aantal zoeaven vergelijken met de mannelijke bevolking die geboren is tussen 1812 en 1851 in 1866. Met andere woorden de bevolkingsgroep die in aanmerking kwam voor indiensttreding bij de zoeaven.

Provincie	A	B	C	D
Oost-Vlaanderen	617	219 090	1 / 355	1 / 1 306
Limburg	143	54 367	1 / 380	1 / 1 365
Antwerpen	237	128 833	1 / 544	1 / 1 964
West-Vlaanderen	227	174 145	1 / 767	1 / 2 829
Brabant	267	220 072	1 / 824	1 / 3047
Luik	85	156 300	1 / 1 839	1 / 6555
Luxemburg	27	54 776	1 / 2 029	1 / 7 404
Namen	28	81 249	1 / 2 902	1 / 10 813
Henegouwen	61	233 043	1 / 3 820	1 / 13 859

Tabel 7: Aantal zoeaven per provincie rekening houdende met de mannelijke bevolking geboren tussen 1812 en 1851. (1866)

A: Aantal zoeaven per provincie

B: Mannelijke bevolking, geboren tussen 1812 en 1851, per provincie in 1866

C: A/B

D: Aantal zoeaven/bevolking in 1866 (Zie Tabel 6)

Bovenstaande tabel, zoals te verwachten was, bevestigt de vorige resultaten, namelijk de uitstekende score van Oost – Vlaanderen en Limburg, die in schril contrast staat met die van Henegouwen en Namen. We onthouden ook de grote verschillen tussen de provincies onderling. Oost-Vlaanderen, zendt in verhouding met de bevolking, maar liefst tien maal zoveel vrijwilligers naar Rome als Henegouwen.

Onderstaande cirkeldiagrammen geven enerzijds het aandeel van elke provincie weer in het totale zoeavenkorps en anderzijds het aandeel van elke provincie in de totale Belgische bevolking in 1866. Deze cirkeldiagrammen tonen op een visuele manier bovenstaande vaststellingen: het contrast tussen Oost-Vlaanderen (*lichtblauw*) en Henegouwen (*donkerblauw*). (Zie Afbeelding 1 en Afbeelding 2) Hetzelfde kunnen we aflezen uit Tabel 8: Oost-Vlaanderen is goed voor 36 % van het aantal zoeaven terwijl het aandeel in de totale bevolking van België 16 % bedraagt. Henegouwen levert slechts een schamele 4 % van het

aantal zoeaven terwijl 18 % van de Belgische bevolking in Henegouwen gedomicilieerd is.

(Zie Tabel 8)

Provincie	A	B	C	D
Oost-Vlaanderen	617	36 %	805 835	16 %
Limburg	143	8 %	195 302	4 %
Antwerpen	237	14 %	465 607	10 %
West-Vlaanderen	227	13 %	642 217	13 %
Brabant	267	16 %	813 552	17 %
Luik	85	5 %	557 194	12 %
Luxemburg	27	2 %	199 910	4 %
Namen	28	2 %	302 778	6 %
Henegouwen	61	4 %	845 438	18 %
Totaal	1692	100 %	4 827 833	100 %

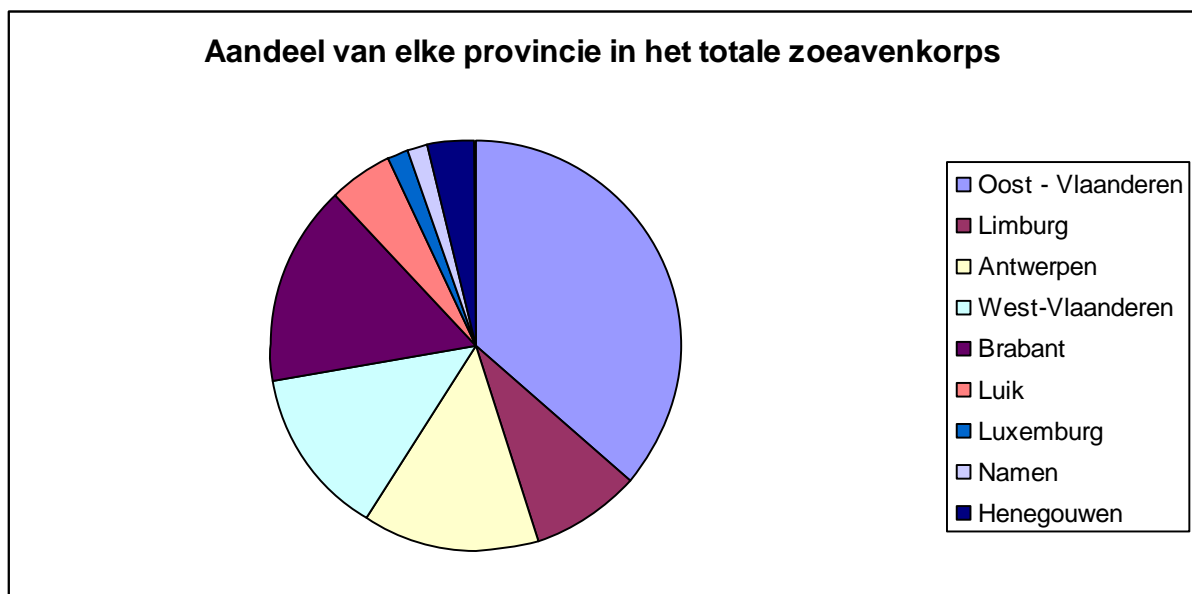
Tabel 8: Aandeel van elke provincie in het zoeavenkorps in %, aandeel van elke provincie in de totale bevolking van België in % (in 1866).

A: Aantal zoeaven

B: Aantal zoeaven in %

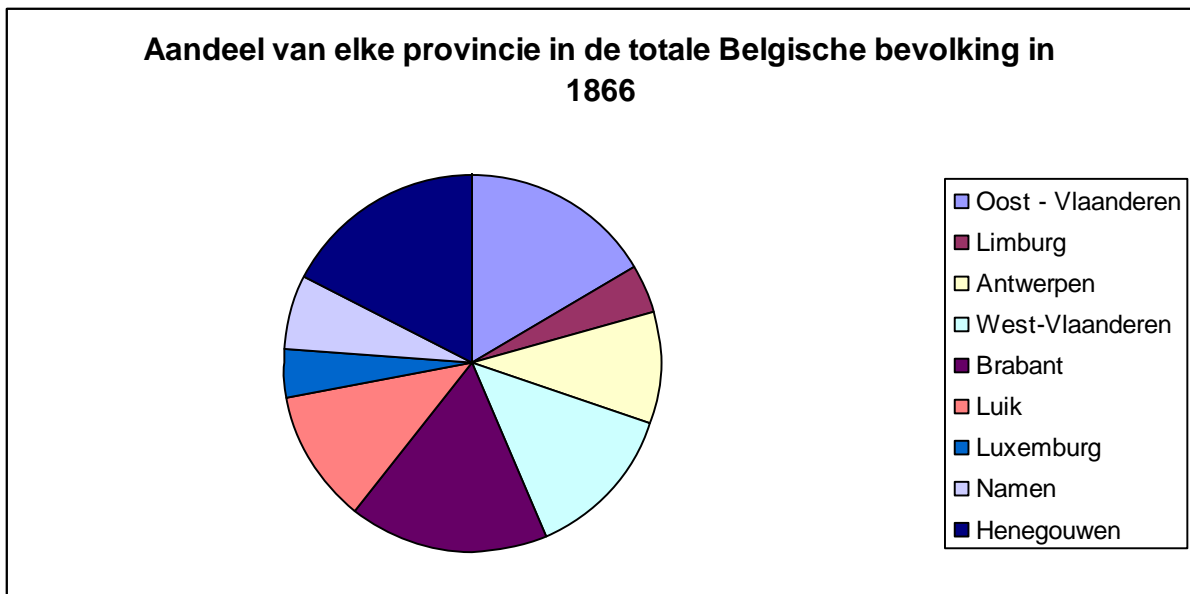
C: Aantal inwoners per provincie

D: Aantal inwoners per provincie in %

Afbeelding 1 (Bron: Tabel 8)

Abeelding 2 (Bron: Tabel 8)

Bovenstaande tabellen en afbeeldingen tonen aan hoeveel vrijwilligers elke provincie naar Rome stuurde, wat hun aandeel was in het totale zoeavenkorps, enz.

En wat als we naast de geografische verdeling ook rekening houden met de tijd? Waren er jaren dat er opvallend meer zoeaven gerekruteerd werden dan andere? Of is er eerder sprake van een constante?

Onderstaande tabel toont het jaarlijks aantal zoeaven die uit België vertrokken zijn. De datum dat de kandidaten zich aandienden te Brussel hebben we als basis genomen. Een tiental zoeaven zijn rechtstreeks naar Rome getrokken. Indien dit het geval was, hebben we de datum genomen van aankomst te Rome. Van 4 personen kunnen we niet exact vaststellen wanneer ze vertrokken zijn in Brussel of aangekomen zijn te Rome. Volgende tabellen en grafieken hebben dus betrekking op 1688 zoeaven. Die zoeaven, waarvan we niet juist weten waar ze gedomicilieerd waren, worden hier buiten beschouwing gelaten. In tegenstelling tot De Brouwer, die in zijn artikel in het Land van Aalst de jaren 1860 tot en met 1865 samentelde, is hier voor elk jaar afzonderlijk nagegaan hoeveel mannen er vertrokken zijn.¹⁵

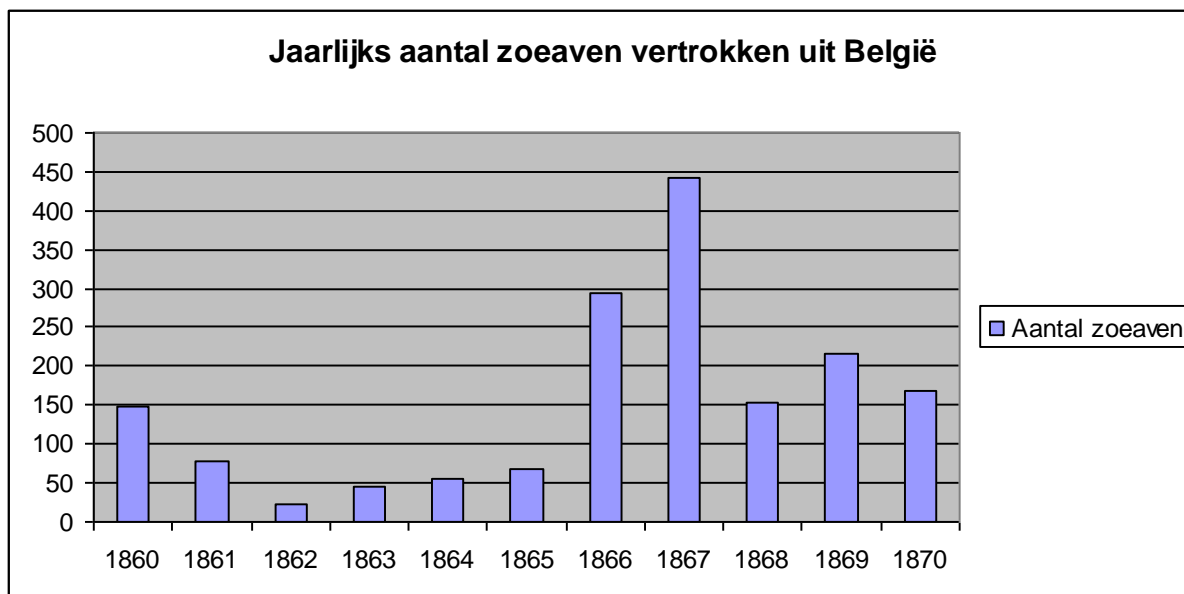
Jaar	Aantal zoeaven
1860	148
1861	78
1862	22
1863	44
1864	55
1865	67
1866	295

¹⁵ De Brouwer, "De Pauselijke Zouaven," 2.

1867	441
1868	154
1869	215
1870	169
Totaal:	1688

Tabel 9: Jaarlijks aantal zoeaven vertrokken vanuit België.

Onderstaande afbeelding toont, aan de hand van een staafdiagram, het aantal vrijwilligers per jaar.

Afbeelding 3: Jaarlijks aantal zoeaven vertrokken vanuit België. (Bron: Tabel 9)

In 1860 hebben er zich 148 kandidaten aangemeld. De eerste heeft zich in Brussel ingeschreven op 17 april 1860.¹⁶ Het jaar daarop, in 1861, is het aantal bijna gehalveerd tot 78 om in 1862, met 22 kandidaat – zoeaven, een absoluut dieptepunt te bereiken. De volgende jaren merken we een lichte stijging, in 1863 44 vrijwilligers, in 1865 een 60-tal. 1866-67 zijn absolute recordjaren met respectievelijk 295 en 441 vrijwilligers. Het jaar daarop volgt er een flinke daling om een licht herstel op te tekenen in 1869. Wouters Paul was de laatste die zich in Brussel op 1 september 1870 heeft ingeschreven.¹⁷ Hoe zit het met de provincies? Vertonen die een gelijkaardige evolutie of zijn er afwijkingen?

¹⁶ Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis – Documentatiecentrum, Map FE 1 tot FE 548: Fiche 1 / ZP 802

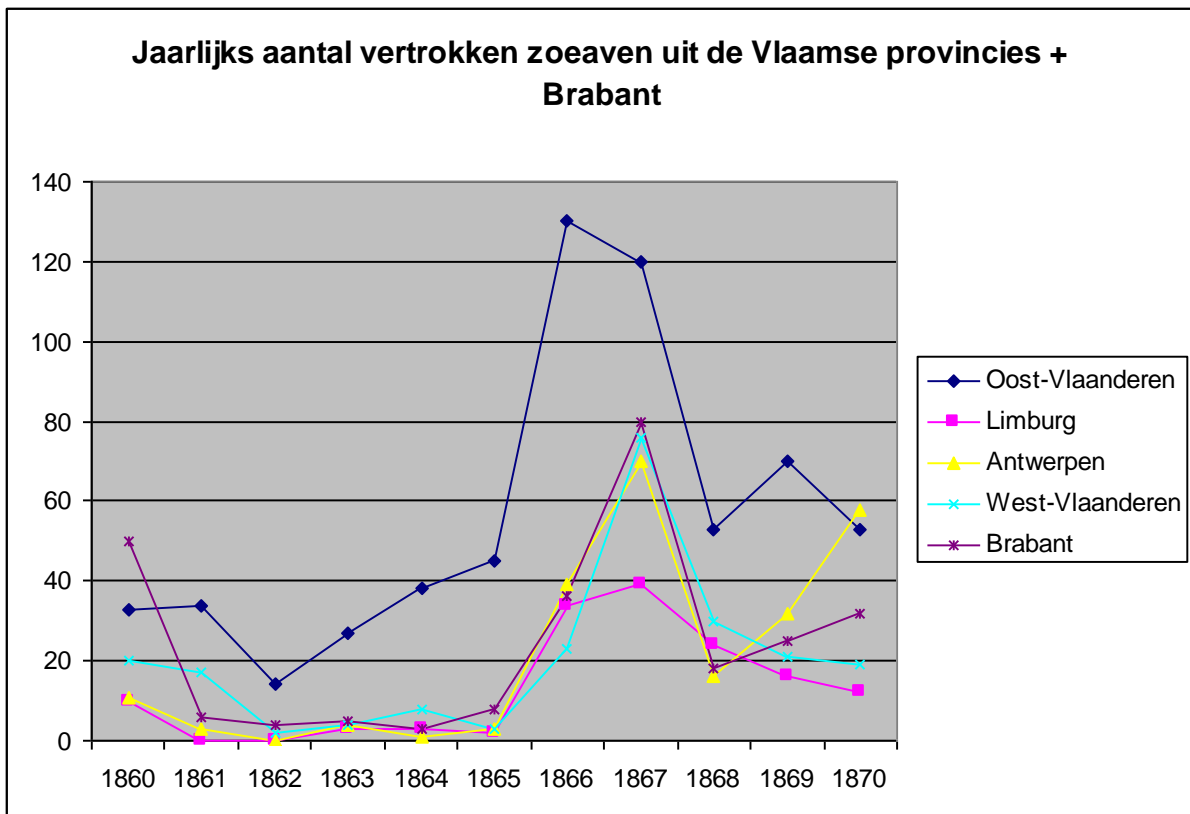
¹⁷ KLMR – Documentatiecentrum, Map 4 FE 4332 tot FE 5260: Fiche 5260 / ZP 10 873

	OVI	Lim	Ant	WVI	Bra	Lui	Lux	Nam	Hen	Totaal:
1860	33	10	11	20	50	13	1	3	7	148
1861	34		3	17	6	2	2	1	13	78
1862	14			2	4	1			1	22
1863	27	3	4	4	5		1			44
1864	38	3	1	8	3			1	1	55
1865	45	2	3	3	8	2		2	2	67
1866	130	34	39	23	36	16	7	7	3	295
1867	120	39	70	76	80	30	7	4	15	441
1868	53	24	16	30	18	5	1	2	5	154
1869	70	16	32	21	25	6	7	3	5	215
1870	53	12	58	19	32	10	1	5	9	169
Totaal:	617	143	237	223	267	85	27	28	61	1688

Tabel 10: Jaarlijks aantal betrokken zoeaven uit de verschillende Belgische provincies.

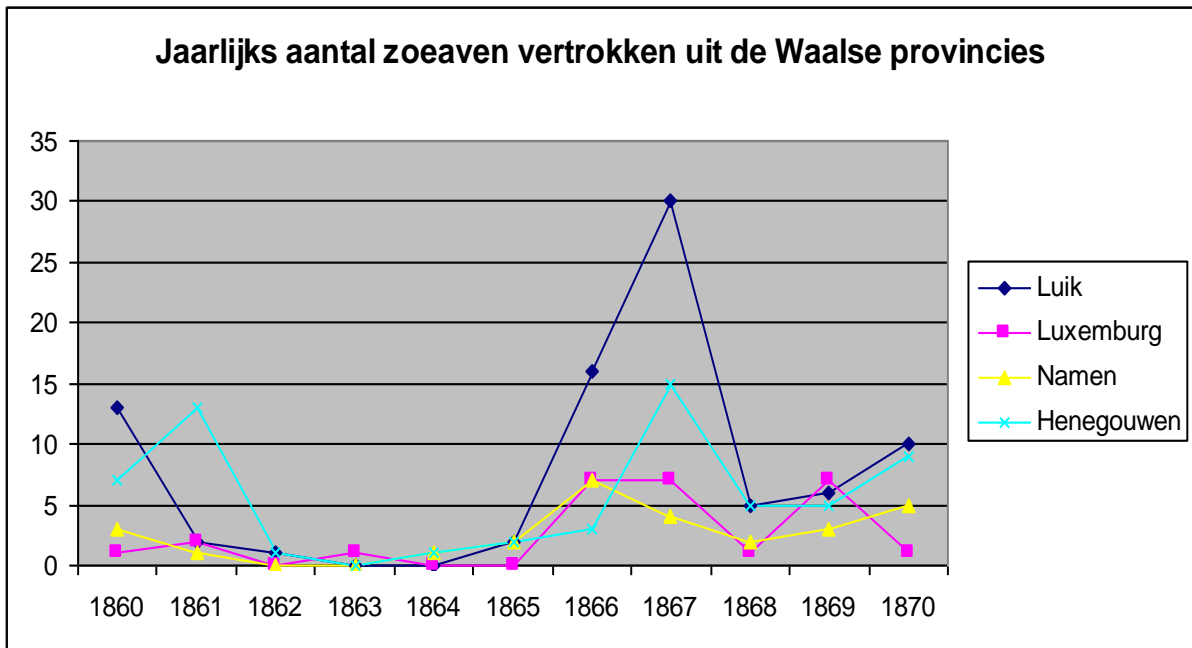
Er zijn meteen al een aantal merkwaardige zaken op te merken. De provincie die ten opzichte van haar bevolkingsaantal niet zo slecht scoorde, meer bepaald Limburg, heeft twee opeenvolgende jaren geen enkele kandidaat – zoeaaf naar Brussel gestuurd, namelijk in 1861 en 1862. Ook vanuit Antwerpen waren er in 1862 geen vrijwilligers. Nog slechter is het gesteld in de Waalse provincies. Elke provincie kende minstens één jaar waarbij er geen kandidaten waren voor het pauselijk leger: Henegouwen in 1863, Namen en Luik 2 jaar (respectievelijk 1862 – 1863 en 1863 – 1864), Luxemburg zelfs 3 jaar (1862, 1864 en 1865). Wat de Waalse provincies betreft valt het op dat er bijzonder weinig kandidaat – zoeaven betrokken zijn in de eerste helft van de jaren 60. Luik in 1860 (13) en Henegouwen in 1860 en 1861 (respectievelijk 7 en 13) zijn de uitschieters. Oost – Vlaanderen is goed voor meer dan 30 % van het zoeavenkorps zoals we reeds hierboven gezien hebben. Het is dan ook logisch dat de provincie elk jaar het grootste aantal zoeaven leverde. Enkel in 1860, aan de provincie Brabant, en in 1870, aan de provincie Antwerpen, moet het de eer van “best vertegenwoordigde provincie” afstaan. (Zie Tabel 10)

Tot slot hebben we bovenstaande gegevens verwerkt in een grafiek om het overzichtelijk te kunnen voorstellen.

Afbeelding 4: Jaarlijks aantal zoeaven vertrokken vanuit Oost-Vlaanderen, Limburg, Antwerpen, West-Vlaanderen en Brabant. (Bron: Tabel 10)

We zien dezelfde evolutie als voor geheel België, namelijk een kleine terugval met 1862 als dieptepunt, gevolgd door een langzame stijging met een explosieve vermeerdering in de jaren 1866 en 1867, en terug een kleine neerwaartse knik in 1868. De provincie Limburg (roze) en de provincie West-Vlaanderen (lichtblauw) kenden volgens de grafiek geen heropleving meer in 1869. Er is na 1867 eerder sprake van een langzame daling. (zie Tabel 10)

Afbeelding 5: Jaarlijks aantal zoeaven vertrokken vanuit Luik, Luxemburg, Namen en Henegouwen. (Bron: Tabel 10)

Bovenstaande afbeelding toont nog maar eens aan hoe de rekrutering van Waalse kandidaten bijna stilviel in de periode 1862 tot en met 1863.

Ook Stevens merkt het grote aandeel van de Oost-Vlamingen in de Belgische vrijwilligers op. Als mogelijke verklaring denkt hij aan de inspanningen die door de plaatselijke kringen geleverd werden om zoeaven te werven. Het feit dat de provincie Limburg, natuurlijk rekening houdende met de toenmalige bevolking, nauwelijks moet onderdoen voor Oost-Vlaanderen ontgaat hem.¹⁸ Of de goede score van Limburg te danken is aan de inspanningen van lokale kringen of aan andere factoren is niet meteen duidelijk.

¹⁸ Bosman and Stevens, "Regionale En Sociale Afkomst Van Belgische En Nederlandse Zouaven. ," 709.

2.1.3 Bisdommen

We mogen ons echter niet blind staren op welke provincie goed of slecht scoort. Aangezien het vrijwilligersleger van de paus hier centraal staat, mogen we zeker en vast de kerkelijke structuren niet uit het oog verliezen, bijvoorbeeld de verschillende bisdommen. Dit in tegenstelling tot De Brouwer die enkel aandacht had voor het provinciaal en gemeentelijk niveau.

Bisdom	Aantal zoeaven
Gent	617
Mechelen	507
Luik	228
Brugge	227
Doornik	61
Namen	55
Totaal	1695 ¹⁹

Tabel 11: De bisdommen en hun aantal zoeaven.

Zoals te verwachten was, rekening houdende met de grote opkomst uit de provincie Oost-Vlaanderen, staat het bisdom Gent bovenaan wat betreft aantal vrijwilligers. Van dichtbij gevolgd door het bisdom Mechelen. De bisdommen Luik en Brugge zijn aan elkaar gewaagd met respectievelijk 228 en 227 zoeaven. (Zie Tabel 11)

Bisdom	A	B	C
Gent	617	805 835	1 / 1 306
Mechelen	507	1 279 159	1 / 2 523
Luik	228	752 496	1 / 3 300
Brugge	227	642 217	1 / 2 829
Doornik	61	845 438	1 / 13 859
Namen	55	502 688	1 / 9 140
Totaal	1695	4 827 833	1 / 2 848

Tabel 12: De bisdommen en hun aantal zoeaven.

A: Aantal zoeaven

B: Totale bevolking in 1866²⁰

C: Aantal zoeaven / totale bevolking in 1866

Zoals we in bovenstaande tabel kunnen zien heeft het bisdom Gent slechts 1 306 inwoners nodig om één zoeaaf naar Rome te sturen. Dit in schril contrast met het bisdom Doornik dat

¹⁹ Opmerking: Van 1692 personen weten we met zekerheid in welke provincie ze gedomicilieerd waren. Van 1695 personen, dit wil zeggen drie meer, weten we in welk bisdom ze gedomicilieerd waren. Het gaat hier om drie zoeaven waarvan we weten dat ze in het bisdom Mechelen verbleven voor hun vertrek naar Rome, we kunnen echter niet met zekerheid vaststellen in welke provincie, Antwerpen of Brabant, ze woonachtig waren.

²⁰ De totale bevolking van de bisdommen is berekend aan de hand van de Bevolkingstellingen van 1866, waarbij er van uitgegaan wordt dat het bisdom Mechelen gelijk is aan de provincie Antwerpen + provincie Brabant; bisdom Luik: provincie Luik + Limburg; bisdom Namen: provincie Namen + provincie Luxemburg.

tien maal zoveel inwoners nodig heeft (1 306 inwoners in bisdom Gent tegenover 13 859 inwoners in het bisdom Doornik). De resultaten voor de bisdommen Mechelen en Brugge sluiten vrij goed bij elkaar aan (bisdom Mechelen 2 523 inwoners voor één zoeaaf, bisdom Brugge 2 829 inwoners voor één zoeaaf). (Zie Tabel 12) Het uitstekend resultaat van het bisdom Gent wordt ook in onderstaande tabel duidelijk.

Bisdom	A	B	C
Gent	617	219 090	1 / 355
Mechelen	507	348 905	1 / 688
Brugge	227	174 145	1 / 767
Luik	228	210 667	1 / 924
Namen	55	136 025	1 / 2 473
Doornik	61	233 043	1 / 3 820
Totaal	1695	1 321 875	1 / 780

Tabel 13: De bisdommen en hun aantal zoeaven

A: Aantal zoeaven

B: Mannelijke bevolking, geboren tussen 1812 en 1851, per bisdom in 1866

C: A/B

Bisdom	A	B	C	D
Gent	617	36 %	805 835	16 %
Mechelen	507	30 %	1 279 159	27 %
Brugge	227	13 %	642 217	13 %
Luik	228	13 %	752 496	16 %
Namen	55	4 %	502 688	10 %
Doornik	61	4 %	845 438	18 %
Totaal	1695	100 %	4 827 833	100 %

Tabel 14: Aandeel van elk bisdom in het zoeavenkorps in %, aandeel van elk bisdom in de totale bevolking van België in % (1866).

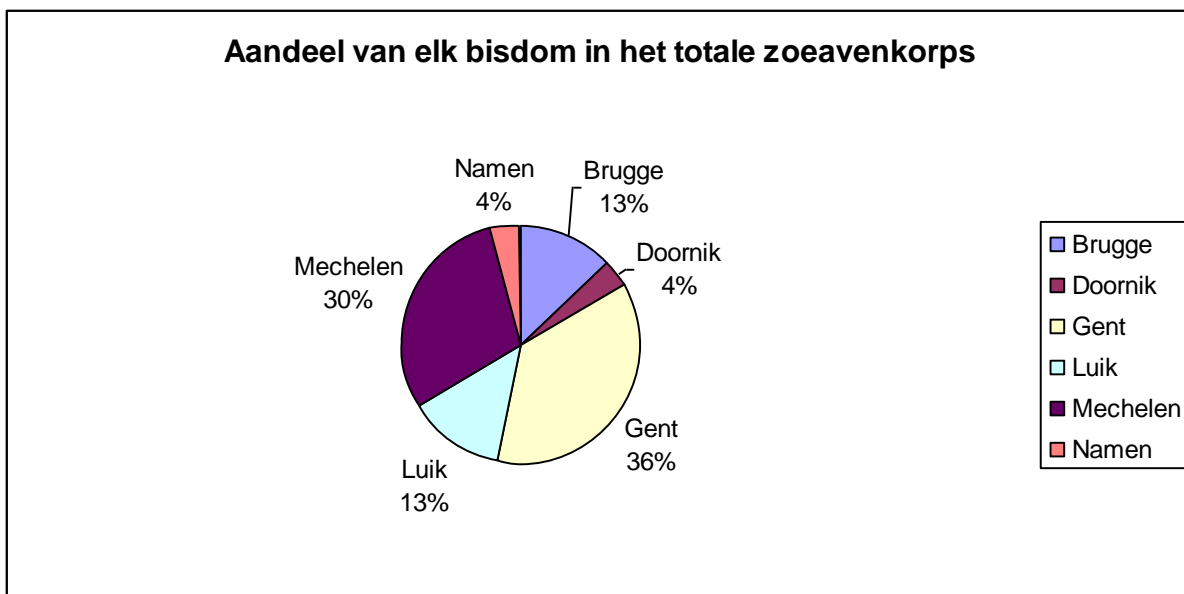
A: Aantal zoeaven

B: Aantal zoeaven in %

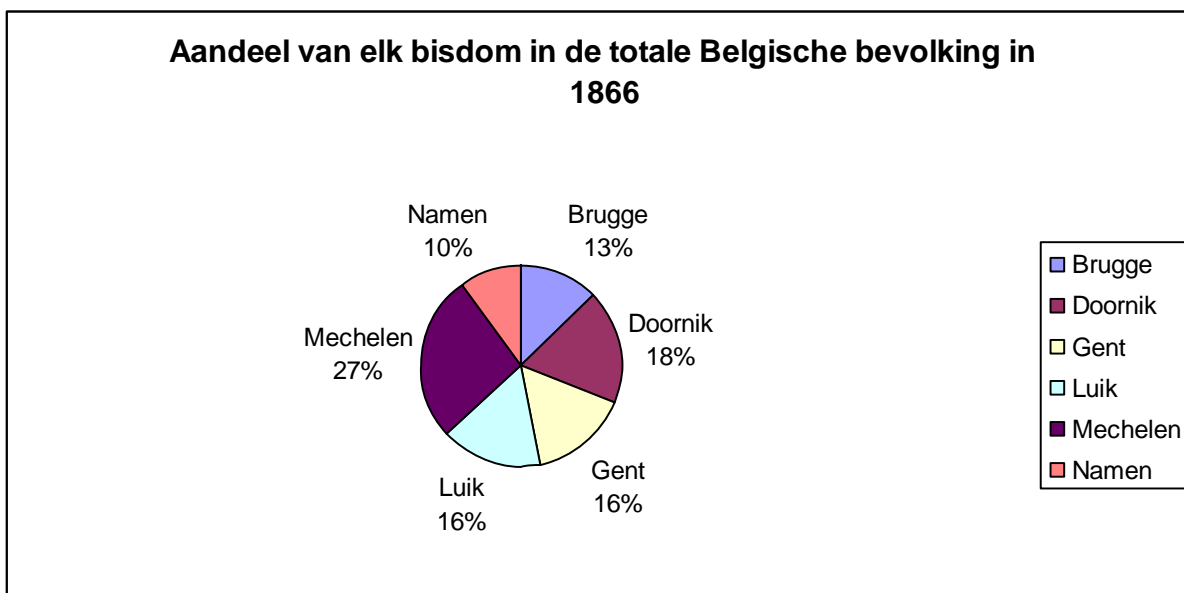
C: Aantal inwoners per bisdom

D: Aantal inwoners per bisdom in %

Bovenstaande tabel en onderstaande afbeeldingen tonen aan dat het aandeel van het bisdom Gent in het zoeavenkorps tweemaal zo groot is als het aandeel van het bisdom in de totale Belgische bevolking in 1866. De score van het bisdom Mechelen is ook niet zo slecht, 30 % van het aantal zoeaven tegenover 27 % van de Belgische bevolking. Het aandeel van het bisdom Brugge in het zoeavenkorps en in de totale bevolking van het land is even groot, meer bepaald 13 %. (Zie Tabel 14 en Afbeelding 6 en 7) De volgende afbeeldingen stellen de gegevens uit Tabel 14 op een visuele manier voor.

Afbeelding 6: Aandeel van elk bisdom in het totale zoeavenkorps. (Bron: Tabel 14)

Afbeelding 7: Aandeel van elk bisdom in de totale Belgische bevolking in 1866. (Bron: Tabel 14)

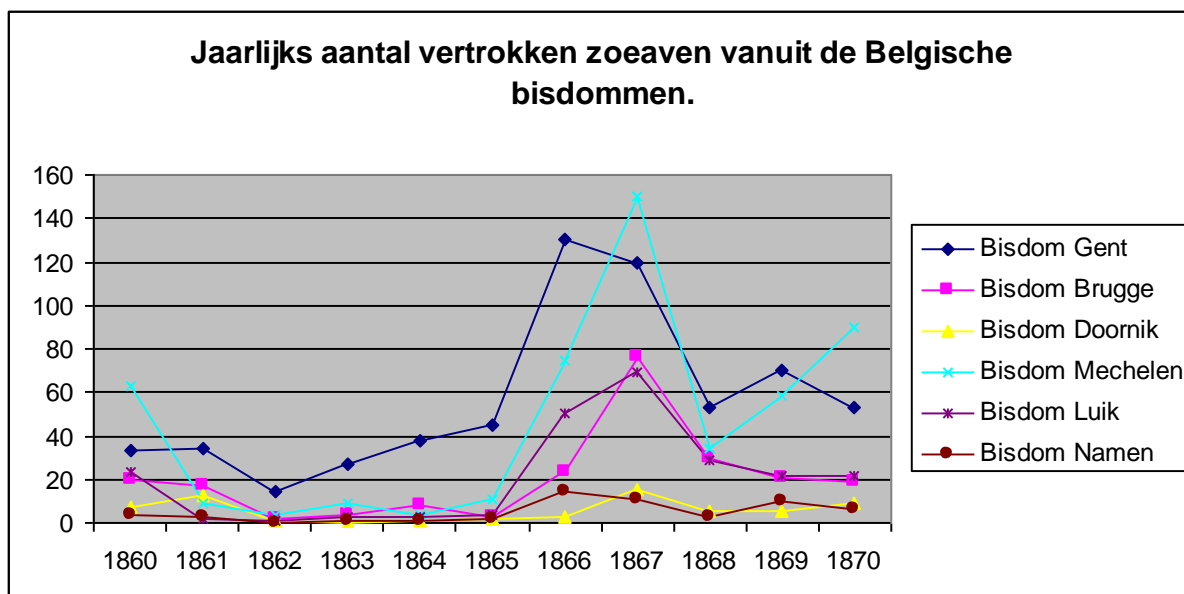
De volgende tabel geeft een idee van de verdeling van het aantal zoeaven over de verschillende bisdommen in functie van de tijd.

Bisdom	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	1870	Totaal
Gent	33	34	14	27	38	45	130	120	53	70	53	617
Brugge	20	17	2	4	8	3	23	76	30	21	19	223
Doornik	7	13	1	0	1	2	3	15	5	5	9	61
Mechelen	63	9	4	9	4	11	75	150	34	58	90	507
Luik	23	2	1	3	3	4	50	69	29	22	22	228
Namen	4	3	0	1	1	2	14	11	3	10	6	55
Totaal	150	78	22	44	55	67	295	441	154	186	199	1691

Tabel 15: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de verschillende Belgische bisdommen.

Op de grafiek zien we dat er uit het bisdom Mechelen meer zoeaven betrokken zijn dan uit het bisdom Gent in 1860. Waar in 1866 het bisdom Gent het grootste aantal naar Rome zag vertrekken, zien we dit voor het bisdom Mechelen het volgende jaar, namelijk in 1867 met 150 zoeaven. We kunnen zelfs stellen dat alle bisdommen, uitgezonderd het bisdom Gent en het bisdom Namen, nooit méér vrijwilligers hebben laten vertrekken dan in 1867. (Zie Tabel 15, Afbeelding 8)

Afbeelding 8: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de Belgische bisdommen. (Bron: Tabel 15).

Zoals reeds vroeger vermeld is het hier niet de bedoeling om het vraagstuk op te lossen waarom welke gemeente, regio of provincie veel zoeaven naar Rome stuurde. Aan de hand van een kwantitatieve benadering proberen we hier wel om een aantal opmerkelijke zaken of resultaten te detecteren. Zaken die misschien, mits verder onderzoek, wel kunnen leiden naar een mogelijke oplossing.

De zoeaven waren een zaak van de kerk, die met behulp van comités in verschillende steden dan ook instond voor de rekrutering ervan. We kunnen met andere woorden de kerkelijke structuren niet zomaar naast ons neerleggen. We moeten ons daarentegen de vraag stellen in welke mate het standpunt van de betreffende bisschop tegenover de Romeinse kwestie belangrijk was voor het aantal zoeaven die het bisdom verlieten om te strijden voor de zaak van de Paus. Zou een bisschop, die bekommerd was om het lot van de paus, zijn lagere echelons aansporen om actief vrijwilligers te ronselen? In de negentiende eeuw trok in de katholieke kerk immers niet iedereen aan één en hetzelfde zeel. Er was een ultramontaanse en

een liberaal – katholieke strekking, zoals we bijvoorbeeld kunnen lezen in het werk van Van Isacker, “*Werkelijk en Wettelijk land*”.²¹ Mogelijk kan de correspondentie tussen de verschillende bisschoppen, de briefwisseling met de pauselijke nuntius, enz. ons wat wijzer maken omtrent hun mogelijke standpunten in verband met de Romeinse kwestie.

Een brief van de bisschop van het bisdom Brugge, Monseigneur Malou, aan zijn dekens is gepubliceerd door Goddeeris. Hij vraagt hen om de vrijwilligers (via de pastoor) in te lichten over de voorwaarden waaraan men moet voldoen om opgenomen te worden in het leger van de paus. Ook opvallend is de vermelding : “Hierover wordt niets meegedeeld op de preekstoel.”²² Monseigneur Malou is in ieder geval de zaak van de paus zeer genegen zoals volgend citaat bewijst: “*Si la chose dépendait de moi, le nombre des certificats serait considérable.*”²³ Rest ons natuurlijk de vraag in welke mate hij het echt meende. Was dit voor hem de gelegenheid bij uitstek om zijn aanzien bij de pauselijke nuntius, aan wie de brief gericht was, te vergroten?

Alleen het standpunt van de bisschop zal echter niet bepalen welke provincie goed vertegenwoordigd is en welke minder. Hoe kunnen we anders de verschillen verklaren tussen de provincie Limburg en de provincie Luik? Beide provincies vormen immers samen het bisdom Luik. Ook bij de bisdommen Mechelen en Namen zijn er verschillen maar deze zijn niet zo uitgesproken als binnen het bisdom Luik. (Zie Tabel 16)

	A	B	C
Bisdom Luik	228	1 / 924	1 / 3 300
Provincie Limburg	143	1 / 380	1 / 1 365
Provincie Luik	85	1 / 1 839	1 / 6 555
Bisdom Mechelen	507	1 / 688	1 / 2 523
Provincie Antwerpen	237	1 / 544	1 / 1 964
Provincie Brabant	267	1 / 824	1 / 3 047
Bisdom Namen	55	1 / 2 473	1 / 9 140
Provincie Luxemburg	27	1 / 2 029	1 / 7 404
Provincie Namen	28	1 / 2 902	1 / 10 813

Tabel 16

A: Aantal zoeaven

B: Aantal zoeaven / Mannelijke bevolking, geboren tussen 1812 en 1851, in 1866

C: Aantal zoeaven / Totale bevolking in 1866

²¹ Karel Van Isacker, *Werkelijk En Wettelijk Land: De Katholieke Opinie Tegenover De Rechterzijde 1863-1884*. (Antwerpen: Standaard-boekhandel, 1955).

²² Goddeeris, *De Pauselijke Zouaven: Met Opgave Van De Vrijwilligers Uit West-Vlaanderen*, 69-70.

²³ *Ibid.*, 69.

2.1.4 Administratieve arrondissementen

Na de provincies en de bisdommen kunnen we ook kijken naar het niveau van de administratieve arrondissementen. Zoals we hierboven, bij de provincies en de bisdommen, reeds gedaan hebben, gaan we ook hier rekening houden met de bevolking.

	A	B	C	D	E
Provincie Oost-Vlaanderen					
Arr. Aalst	88	38 468	1 / 437	143 002	1 / 1 625
Arr. Oudenaarde	64	26 359	1 / 412	95 719	1 / 1 496
Arr. Eeklo	24	15 458	1 / 644	55 710	1 / 2 321
Arr. Gent	288	76 683	1 / 266	284 182	1 / 987
Arr. Sint-Niklaas	91	34 219	1 / 376	125 693	1 / 1 381
Arr. Dendermonde	49	27 903	1 / 569	101 529	1 / 2 072
Provincie Antwerpen					
Arr. Antwerpen	148	65 821	1 / 445	235 411	1 / 591
Arr. Mechelen	53	33 878	1 / 639	125 301	1 / 2 364
Arr. Turnhout	34	29 134	1 / 857	104 895	1 / 3 085
Provincie Luik					
Arr. Hoei	4	22 279	1 / 5 570	80 874	1 / 20 218
Arr. Luik	55	82 308	1 / 1 496	286 366	1 / 5 207
Arr. Verviers	19	36 665	1 / 1 930	134 495	1 / 7 079
Arr. Waremme	4	15 048	1 / 3 762	55 459	1 / 13 865
Provincie Limburg					
Arr. Hasselt	51	22 857	1 / 448	81 025	1 / 1 589
Arr. Maaseik	36	11 293	1 / 314	39 581	1 / 1 099
Arr. Tongeren	53	20 217	1 / 381	74 696	1 / 1 409
Provincie Luxemburg					
Arr. Aarlen	5	7 844	1 / 1 569	28 020	1 / 5 604
Arr. Bastogne	11	9 582	1 / 871	34 719	1 / 3 156
Arr. Marche	5	11 686	1 / 2 337	43 372	1 / 8 674
Arr. Neufchateau	3	13 985	1 / 4 662	50 605	1 / 16 868
Arr. Virton	3	11 679	1 / 3 893	43 194	1 / 14 398
Provincie Namen					
Arr. Dinant	5	22 566	1 / 4 513	83 382	1 / 16 676
Arr. Namen	20	42 310	1 / 2 115	159 389	1 / 7 969
Arr. Philippeville	2	16 373	1 / 8 186	60 007	1 / 30 003
Provincie Henegouwen					
Arr. Aat	6	25 648	1 / 4 275	92 336	1 / 15 389
Arr. Charleroi	13	59 104	1 / 4 546	212 466	1 / 16 343
Arr. Bergen	11	50 915	1 / 4 629	189 168	1 / 17 197
Arr. Soignies	9	29 395	1 / 3 266	105 888	1 / 11 765

Arr. Thuin	4	26 246	1 / 6 561	96 283	1 / 24 071
Arr. Doornik	17	41 735	1 / 2 455	149 297	1 / 8 782
Provincie West-Vlaanderen					
Arr. Brugge	90	31 236	1 / 347	119 486	1 / 1 328
Arr. Kortrijk	38	39 204	1 / 1 005	141 601	1 / 3 631
Arr. Diksmuide	0	12 540	0	45 964	0
Arr. Veurne	7	8 690	1 / 1 241	30 707	1 / 4 387
Arr. Oostende	7	12 988	1 / 1 855	47 497	1 / 6 785
Arr. Roeselare	34	22 609	1 / 665	83 652	1 / 2 460
Arr. Tielt	29	18 638	1 / 643	66 601	1 / 2 296
Arr. Ieper	21	28 240	1 / 1 345	106 709	1 / 5 081
Provincie Brabant					
Arr. Brussel	192	131 309	1 / 684	480 911	1 / 2 505
Arr. Leuven	59	48 976	1 / 830	183 394	1 / 3 108
Arr. Nijvel	9	39 787	1 / 4 421	149 167	1 / 16 574

Tabel 17: De administratieve arrondissementen en het aantal zoeaven.

A: Aantal zoeaven

B: Mannelijke bevolking, geboren tussen 1812 en 1851, in 1866

C: A / B

D: Totale bevolking in 1866

E: A / D

Zoals er verschillen zijn tussen de provincies, zo zijn er ook verschillen tussen de administratieve arrondissementen. Niet enkel met arrondissementen over de provinciegrenzen heen maar ook daarbinnen.

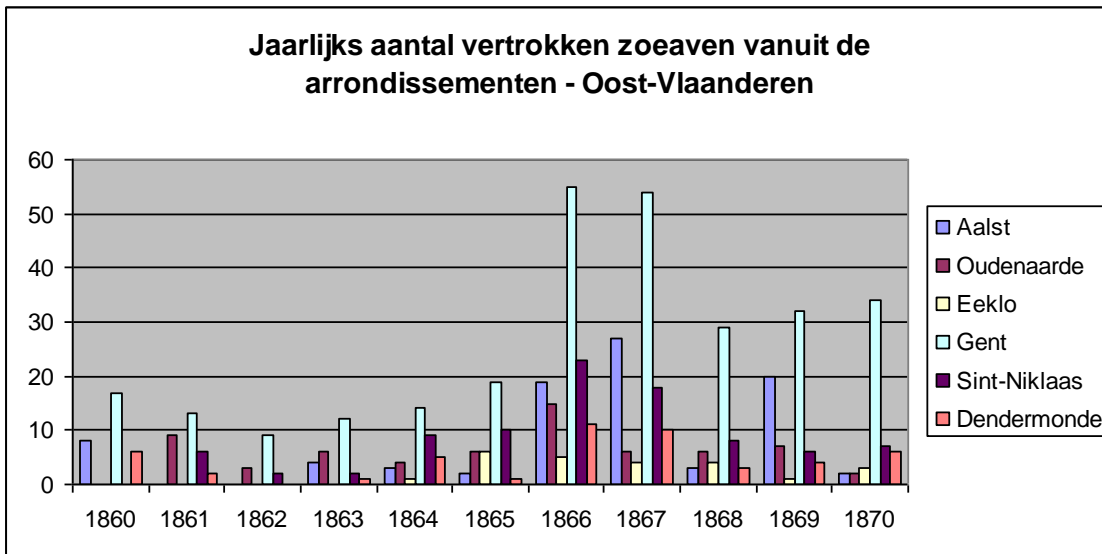
Kijk bijvoorbeeld naar de provincie West-Vlaanderen. Het arrondissement Brugge haalt daar het beste resultaat: er zijn ongeveer 347 mannen nodig voor één zoeaaf. Daartegenover staat het arrondissement Oostende dat bijna 2 000 jongemannen nodig heeft, om exact te zijn 1 855 voor één zoeaaf. Nog slechter is het gesteld met het arrondissement Diksmuide. Voor zover we weten was er hier geen enkele zoeaaf gedomicilieerd voor zijn vertrek naar Rome.

Ook binnen de provincie Brabant zijn er verschillen waar te nemen. Het arrondissement Brussel scoort vrij goed: 684 mannen voor één zoeaaf. Het arrondissement Nijvel daarentegen: 4 421 mannen voor één zoeaaf.

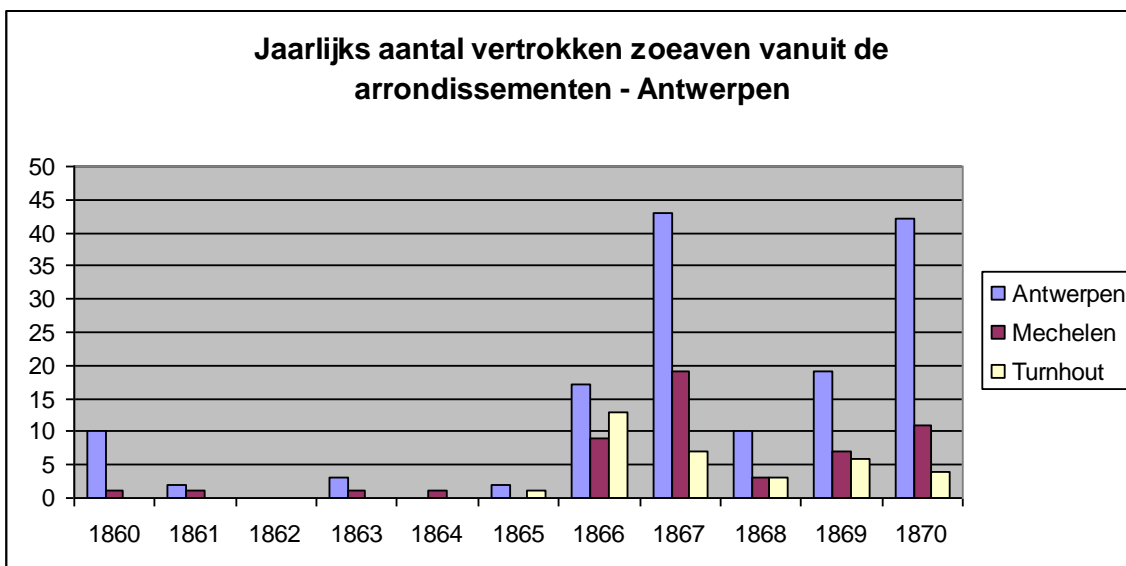
Het arrondissement Gent scoorde het best, met amper 266 jongemannen voor één zoeaaf. (Zie Tabel 17)

Voorlopig kunnen we besluiten dat er heel wat verschillen bestaan tussen de verschillende arrondissementen, zelfs binnen één en dezelfde provincie en/of bisdom.

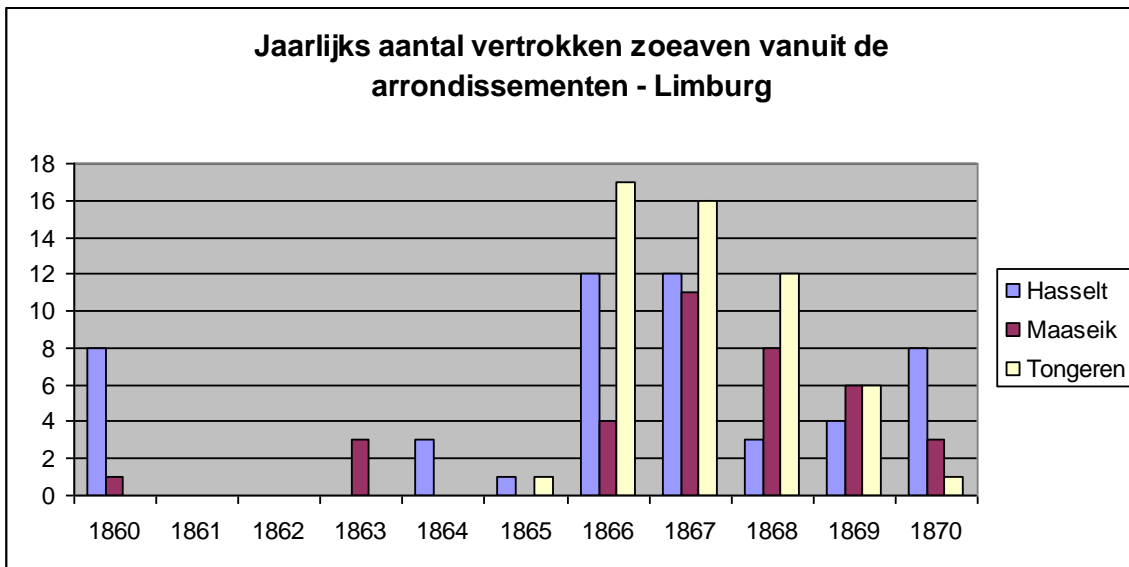
De volgende afbeeldingen geven een overzicht van het aantal zoeaven die vanuit elk arrondissement vertrokken zijn, dit in functie van de tijd.

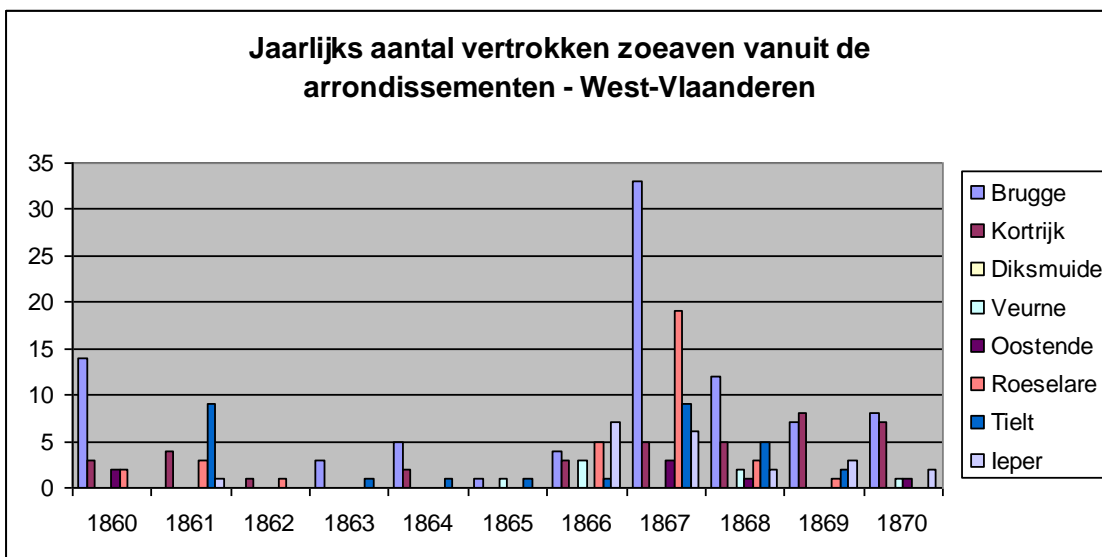
Afbeelding 9: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Oost-Vlaanderen

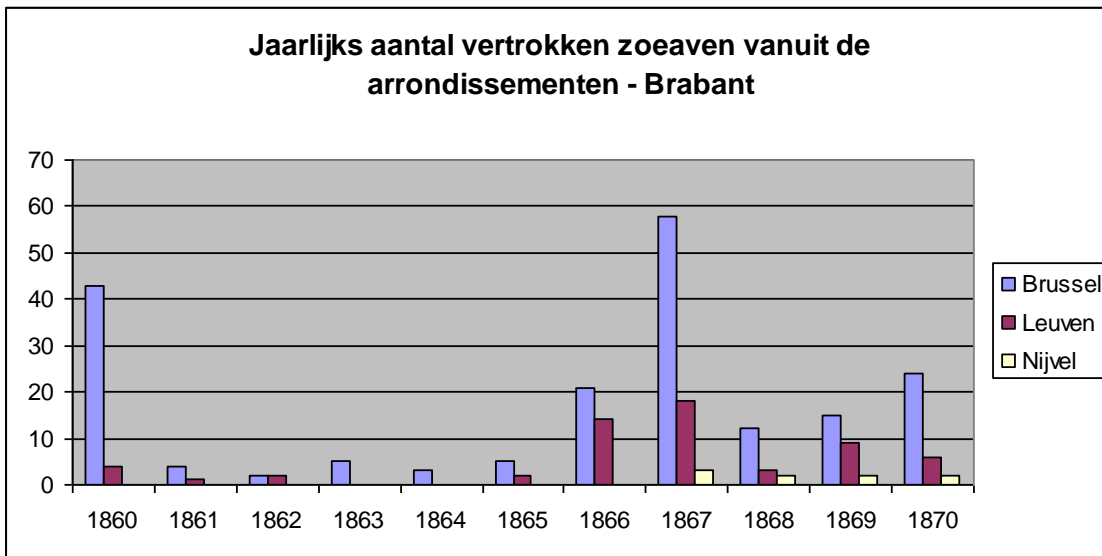
Afbeelding 10: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Antwerpen

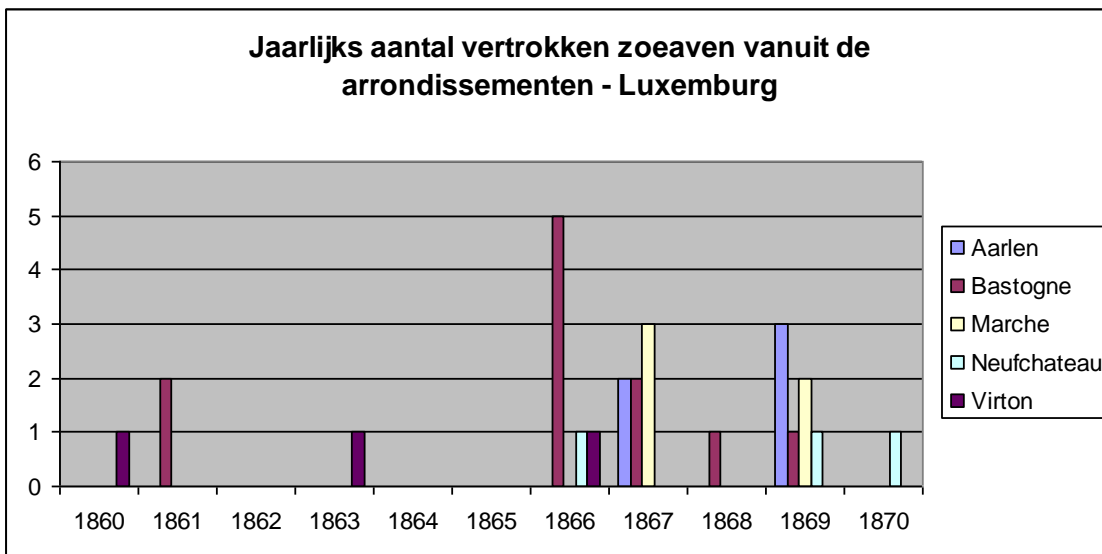
Afbeelding 11: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Limburg

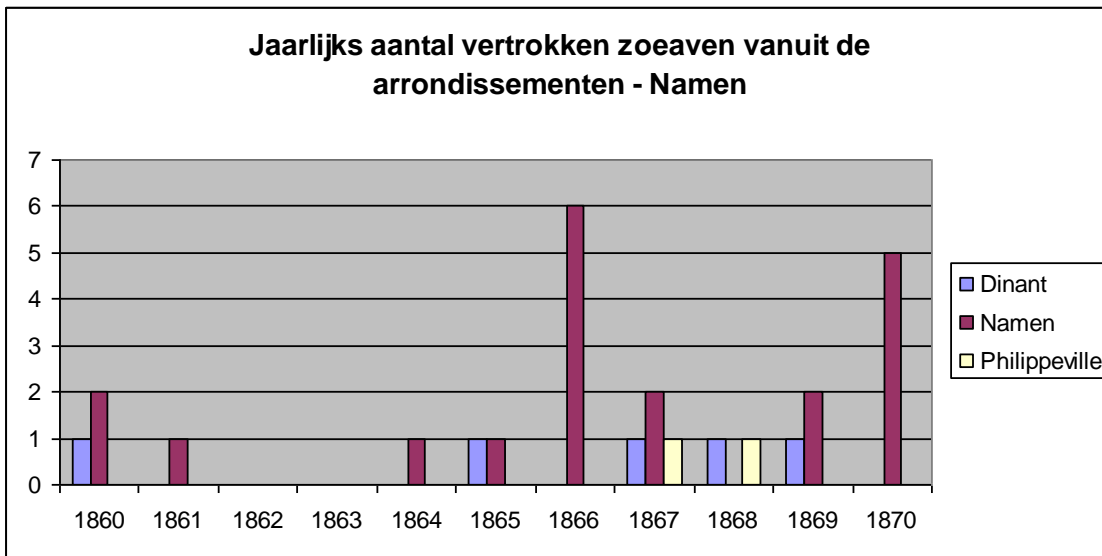
Afbeelding 12: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – West-Vlaanderen

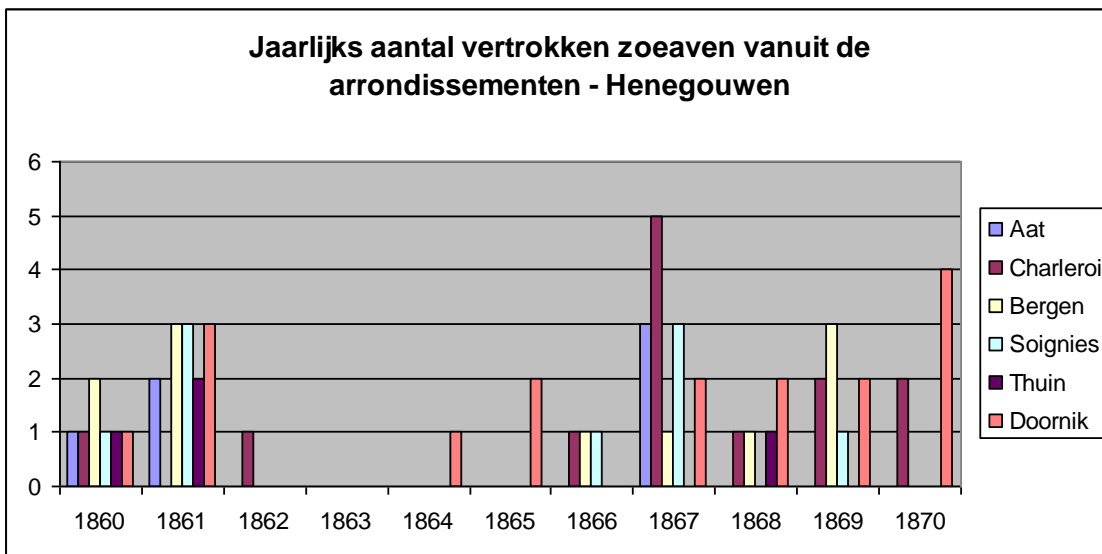
Afbeelding 13: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Brabant

Afbeelding 14: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Luxemburg

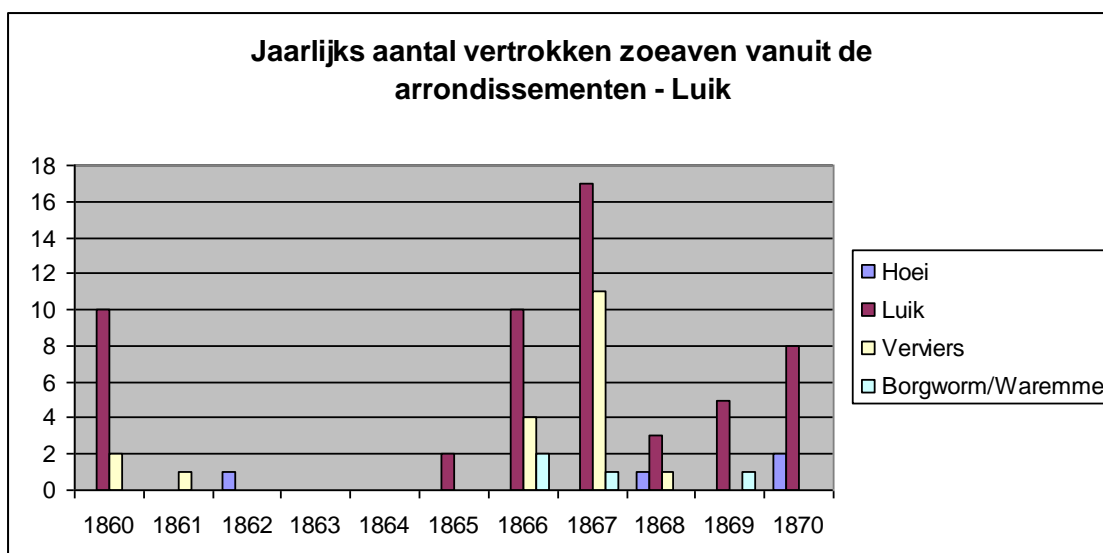

Afbeelding 15: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Namen

Afbeelding 16: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Henegouwen

Afbeelding 17: Jaarlijks aantal vertrokken zoeaven vanuit de arrondissementen – Luik

Wat valt er op? We zien dat de provincie Luxemburg in de eerste helft van de jaren '60 nauwelijks vrijwilligers kent (1860 – 1865: 4 zoeaven). Voor de arrondissementen Aarlen en Marche duurt het zelfs tot in 1867 vooraleer de eerste naar Rome vertrekt. Bastenaken, of Bastogne, scoort van de vier veruit het best. (Afbeelding 14) Als we naar de provincie Oost-Vlaanderen kijken, valt meteen het arrondissement Eeklo op. Het is wachten op de eerste kandidaat voor het pauselijk leger tot in 1864. (Afbeelding 9) Het arrondissement Nijvel in de provincie Brabant, dat in zijn totaliteit vrij zwak scoort, moet eveneens wat geduld uitoefenen, meer bepaald tot in 1867. (Afbeelding 13) We merken hetzelfde op voor het arrondissement Philippeville in de provincie Namen. Het is dan ook niet te verwonderen dat dit arrondissement helemaal onderaan staat in de rangschikking. Het heeft ruim 8 000 jongemannen nodig voor één zoeaaf. (Afbeelding 15, Tabel 17) Geen enkel arrondissement doet het slechter. Vanuit Limburg zou er in 1861-1862 niemand vertrekken. Binnen de provincie Limburg scoort het arrondissement Tongeren vrij zwak. De eerste zoeaaf zou pas in 1865 van hieruit naar Rome trekken. (Afbeelding 11)

2.1.5 Decanaten

Het is helaas niet mogelijk om de decanaten op dezelfde manier te onderzoeken zoals we reeds gedaan hebben voor de provincies, de bisdommen en de administratieve arrondissementen. We kunnen wel een overzicht geven van het aantal zoeaven, die door elk decanaat gestuurd werden. Het is echter niet mogelijk om dit te gaan vergelijken met de mannelijke bevolking, tussen 1812 en 1851 geboren, of de gehele bevolking in 1866 omdat

Vrielinck²⁴ niet vermeldt tot welk decanaat een gemeente of stad behoort. Dit is wel mogelijk voor de provincies, de administratieve arrondissementen, de militiekantons, enz.. Dit maakt dat we niet kunnen nagaan hoe groot de bevolking was van elk decanaat.²⁵ Als we de exacte woonplaats niet kennen, is het eveneens moeilijk om het decanaat in te vullen. In andere gevallen weten we wel de woonplaats, maar weten we toch niet exact in welk decanaat. Dit is het geval voor volgende steden: Brugge (Brugge archiprêtré, Brugge Zuid en Brugge Noord), Gent (intra muros en extra muros), Luik, Arlon (St Donat of St Martain) en Doornik (Notre Dame of Saint Brice). In het geval van Brugge en Gent wordt meestal wel vermeld in welk decanaat men gedomicilieerd was. De stad Luik telde maar liefst vier verschillende decanaten. Op geen enkele fiche is aangegeven in welk van de vier decanaten men gedomicilieerd was.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Maaseik	1			3			2	7	7	6	3	29
Beringen	1						1	7		1	1	11
Sint-Truiden	4				3		6	2	1		2	18
Hasselt	4						4	4		3	5	20
Tongeren						1	3	2	2			8
Mechelen-aan-de-Maas							8	11	7	4		30
Peer							1	1				2
Bilzen							3	1	2	2		8
Bree							1	2	1			4
Vlijtingen							3	2			1	6
Herk-de-Stad							1		2			3
Borgloon									1			1
Totaal	10			3	3	1	33	39	23	16	12	140

Tabel 18: De decanaten uit de provincie Limburg en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

De provincie Limburg was één van de provincies die in verhouding tot het bevolkingsaantal veel zoeaven naar Rome stuurde. Daarom is het ook opvallend dat er maar liefst zeven decanaten zijn die van 1860 tot 1865 geen enkele vrijwilliger gekend hebben: Mechelen-aan-de-Maas, Peer, Bilzen, Bree, Vlijtingen, Herk-de-Stad en Borgloon. Vanuit Borgloon is voor de gehele periode slechts één zoeaaf vertrokken, meer bepaald in 1868. (Zie Tabel 18)

²⁴ Sven Vrielinck, *De Territoriale Indeling Van België (1795-1963): Bestuursgeografisch En Statistisch Repertorium Van De Gemeenten En De Supracommunale Eenheden (Administratief En Gerechdelijk). Met De Officiële Uitslagen Van De Volkstellingen.* (Leuven: Universitaire pers, 2000).

²⁵ Opmerking: Voor dit onderdeel zijn we volledig afhankelijk van Stevens die op elke fiche aan de hand van de woonplaats, het decanaat vermeldde. Bij de provincies en administratieve arrondissementen was het steeds mogelijk om na te gaan of er in het werk van Stevens geen fouten slopen aan de hand van Vrielinck en de Bevolkingstellingen. Dit is helaas niet mogelijk voor de decanaten.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Nevele	2	5	1	4	1	4	10	8	3	2	1	41
Aalst	6					1	14	14	2	19	2	58
Dendermonde	6	1		1	2	1	5	10	3	4	3	36
Gent – intra muros	12	5	8	8	6	9	26	32	18	19	22	165
Gent – extra muros					4	2	8	8	5	7	3	37
Lokeren	2	2			8	2	16	6	1	2	7	46
Zottegem	2			4	3	1	3	3	1	1		18
Waas		5	2	3	6	9	14	15	7	6	4	71
Oudenaarde		4		1	2	3	5	3	6	4	1	29
Geraardsbergen		1					3	4		1		9
Deinze		1			1	1	7	1	2	1	6	20
Eeklo		6		1	1	9	8	6	4	1	4	40
Ronse		4	3	5	1	3	7	3		2	1	29
Totaal	30	34	14	27	35	45	126	113	52	69	54	599

Tabel 19: De decanaten uit de provincie Oost-Vlaanderen en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

Oost-Vlaanderen is dus de provincie met het grootste aantal zoeaven. Als we de tabel bekijken, zien we dat in 1860 niet alle decanaten vrijwilligers kenden. Het decanaat Gent extra muros zou zelfs moeten wachten tot in 1864. Aalst kende in 1860 meteen 6 vrijwilligers. Gedurende de vier volgende jaren zou er echter geen enkele zoeaaf meer vertrekken. De situatie in Geraardsbergen lijkt op die van Aalst, in 1861 één zoeaaf, de volgende vier jaar niemand meer. (Zie Tabel 19)

Zoals in bovenstaande tabel staat aangegeven is het decanaat Eeklo wel vrij actief geweest, ook in de beginperiode, uitgezonderd de jaren 1860 en 1862. Toch is dit niet in tegenspraak met de gegevens over het arrondissement Eeklo. We kunnen dit verklaren door het feit dat sommige gemeenten tot het decanaat Eeklo behoren, maar niet tot het arrondissement Eeklo.

Wat verder opvalt is dat in de beginperiode het aantal zoeaven zeker niet gelijkmatig verdeeld was over alle decanaten. Dit geldt voor alle provincies, enkel Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen wijken van dit patroon een beetje af. Het patroon valt het best op bij de provincies Limburg en Luxemburg. Acht decanaten in de provincie Limburg hebben de eerste zes jaar geen vrijwilligers naar Rome gestuurd. In de beginperiode waren alle Limburgse zoeaven afkomstig uit de vier decanaten: Maaseik, Beringen, Sint - Truiden en Hasselt. (Zie Tabel 18)

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Brugge	6											6
Brugge Noord												
Brugge Zuid	1							8	1	1		11
Brugge archiprêtre	6			2	5	1	3	21	9	6	8	61
Gistel	2						1	2	2		1	8
Kortrijk	1	2	1				5	6	4	5	5	29
Torhout	3	1		1			1	18	2	2		28
Menen	2	3			2		3		2			12
Tielt		9	1		1	1	2	12	5	1		33
Avelgem		2		1				1		3	2	8
Veurne						1	3		1		1	6
Ieper							4	6		2	2	14
Poperinge							1	1	2	1		5
Totaal	21	17	2	4	8	3	23	75	28	21	19	221

Tabel 20: De decanaten uit de provincie West-Vlaanderen en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Antwerpen	8	2		3		2	10	39	7	18	37	126
Lier	1						4	2	1	3	1	12
Herentals	1										4	5
Hoogstraten	1					1	1				1	4
Mechelen		1		1	1		1	17	2	3	10	36
Turnhout							4	2	1	2		9
Geel							8	5	2	4		19
Ekeren							1		1			2
Kontich							5	3	1	1	4	14
Totaal	11	3		4	1	3	34	68	15	31	57	227

Tabel 21: De decanaten uit de provincie Antwerpen en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Leuven	3		1				2	7	2	2	4	21
Brussel	36	4	1	4	2	5	16	50	10	8	20	156
Ukkel	1										1	2
Vilvoorde	1						1	1			1	4
Diest	1	1	1				5	2	1	5		16
Asse	2			1		1	2	2	1	2	1	12
Halle					1					2		3
Tienen						2	2	7		1	1	13
Aarschot							4	1		1	1	7
Sint-Pieters-Leeuw							2					2
Wavre							1					1
Puurs								3				3
Nijvel								1	2		2	5
Totaal	44	5	3	5	3	8	35	74	16	21	31	245

Tabel 22: De decanaten uit de provincie Brabant en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Virton	1			1			1					3
Bastogne		2					5		1	1		9
Bertrix							1			1		2
Arlon								2		3		5
Laroche								2		1		3
Fauvillers								2				2
Durbuy								1				1
Marche										1		1
Saint-Hubert											1	1
Totaal	1	2		1			7	7	1	7	1	27

Tabel 23: De decanaten uit de provincie Luxemburg en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Namen	2						5	1		1	3	12
Louette-Saint-Pierre	1											1
Wierde		1					1				1	3
Leuze					1							1
Andenne								1				1
Walcourt								1				1
Baronville								1	1			2
Florennes									1			1
Gembloux										1	1	2
Rochefort										1		1
Totaal:	3	1			1		6	4	2	3	5	25

Tabel 24: De decanaten uit de provincie Namen en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Aubel	1	1					3	3				8
Luik	6					2	8	13	2	4	7	42
Visé	2						2	1	1	1		7
Glans	1											1
Hoei			1						1		2	4
Verviers							1	4				5
Landen							1	1				2
Hannut							1					1
Seraing								2				2
Spa								1				1
Horion-Hozémont								1			1	2
Limbourg								3	1			4
Waremme/Borgworm										1		1
Totaal:	10	1	1			2	16	29	5	6	10	80

Tabel 25: De decanaten uit de provincie Luik en het aantal zoeaven in functie van de tijd.

	1860	'61	'62	'63	'64	'65	'66	'67	'68	'69	'70	Totaal
Roeulx	1						1					2
Bergen	2	2					1	1	1		3	10
Ath	1							1				2
Celles	1							1				2
Merbes-le-Chateau	1								1			2
Charleroi	1						1	2	1	2		7
Beaumont		1										1
Péruwelz		1										1
Ellezelles		2										2
Doornik		2			1	1		1	1	1	2	9
Binche		1										1
Enghien		1						1		1		3
Lens		1										1
Lessines		2										2
Leuze						1				1		2
Beloeil								1				1
Chièvres								1				1
Soignies								2				2
Châtelet								2				2
Templeuve									1		2	3
Fontain-l'Evêque											1	1
Gosselies											1	1
Totaal	7	13			1	2	3	13	5	5	9	58

Tabel 26: De decanaten uit de provincie Henegouwen en het aantal zoeaven in functie van de tijd

2.1.6 Steden en gemeenten²⁶

Een andere mogelijke verklaring voor het aantal zoeaven is misschien het al dan niet aanwezig zijn van een plaatselijk comité dat instond voor de rekrutering. Volgens Goddeeris waren er na verloop van tijd 13 zulke comités actief in België.²⁷

	A	B	C	D	E
Brugge	70	10 956	1 / 156	47 015	1 / 672
Gent	171	31 350	1 / 183	115 354	1 / 675
Antwerpen	119	32 281	1 / 271	117 269	1 / 985
Mechelen	36	8 920	1 / 248	34 205	1 / 950
Leuven	20	8 030	1 / 401	31 198	1 / 1 560
Hasselt	16	2 888	1 / 180	10 247	1 / 640
Luik	43	28 162	1 / 655	99 129	1 / 2 305
Bastogne	7	750	1 / 107	2 676	1 / 382

²⁶ Ik heb ook een lijst opgesteld van de gemeenten en steden waar er zoeaven gedomicilieerd waren. Omdat deze te uitgebreid is, heb ik ervoor geopteerd om die niet hier te plaatsen maar wel als een aparte bijlage.

²⁷ Goddeeris, *De Pauselijke Zouaven: Met Opgave Van De Vrijwilligers Uit West-Vlaanderen*, 62-63.

Aarlen	5	1 563	1 / 313	5 426	1 / 1 085
Namen	13	6 077	1 / 467	22 643	1 / 1 742
Charleroi	3	3 950	1 / 1 317	11 856	1 / 3952
Mons	9	5 773	1 / 641	21 925	1 / 2 436
Doornik	9	8 230	1 / 914	29 981	1 / 3 331

Tabel 27: Steden en/of gemeenten met een plaatselijk comité dat instond voor de rekrutering.

A: Aantal zoeaven

B: Mannelijke bevolking, tussen 1812 en 1851 geboren, in 1866

C: A/B

D: Totale bevolking in 1866

E: A/D

In verhouding tot de bevolking scoort Bastenaken/Bastogne het best, 107 jongemannen voor één zoeaaf. Het is in de eerste plaats al opmerkelijk dat een gemeente met in het totaal amper 2 600 zielen een comité telt. Tweede vaststelling is dat de provincie Henegouwen, die het zwakst scoorde, maar liefst drie rekruteringsbureaus op haar grondgebied telde: Charleroi, Mons en Doornik. De Vlaamse steden scoren, uitgezonderd Bastenaken, beter dan de steden in de Waalse provincies. De stad Gent komt slechts op de vierde plaats. Het moet Brugge en Hasselt nog voor zich dulden. (Zie Tabel 27)

Een andere vaststelling is de uitstekende score van de stad Gent in Oost-Vlaanderen.

Misschien een klein beetje onverwacht als je rekening houdt met volgende citaten:

“De zeden van het volk zijn in de steden tamelijk verdorven. (...) Deze laatste oorzaak, samen met de slechte dagbladen, verderft ook op het platteland vele zeden, maar de zedenverwildering is er toch veel minder dan in de steden. De bisschop ziet dan ook tot zijn grote troost dat de plattelandsbevolking, die veruit het grootste deel van zijn kudde vormt, in degelijke vroomheid voortleeft, ondanks de pogingen der ongodsdienstigen.”²⁸

Enkele jaren later kunnen we het volgende lezen:

“De plattelandsbevolking blijft op het goede pad, ondanks de ondernemingen der ongodsdienstigen. Het merendeel der gelovigen biecht en communiceert maandelijks, een derde minstens vier maal per jaar en slechts weinigen stellen zich tevreden met één keer. Er worden nauwelijks enkele paasverzuimers gesignaleerd. Zo gaat het echter niet te Gent, waar, ondanks de volksmissies die in alle kerken van de stad met groot succes plaatsvonden, en niettegenstaande de oprichting van de broederschap ter ere van het H. Hart van de H. Maagd Maria voor de bekering van de zondaars, velen in de boosheid blijven volharden.”²⁹

²⁸ Uittreksel uit het verslag van de bisschop van Gent aan de H. Stoel, 1841. Bron: J. Art, E. Albrecht, and H. Gaus, *Kerkelijkheid Als Gedeeltelijke Reflex Op Socio - Economische Situaties in De 19de Eeuw*. (Gent: RUG, 1974), 20.

²⁹ Uittreksel uit het verslag van de bisschop van Gent aan de H. Stoel, 1845. Bron: Ibid., 21.

Nog een aantal jaren later:

“De landslieden blijven op het goede pad (...). Met de bevolking van Gent en van de kleinere steden gaat het niet zo wel.”³⁰

In 1853 luidt het als volgt:

“De bevolking wordt vromer, vooral sinds het Jubileum van de jaren 1851 en 1852. De zeden zijn over het algemeen goed in de landelijke parochies. Hetzelfde kan niet gezegd worden van Gent en sommige kleinere steden waar de zwakheden niet ontbreken, vooral niet bij de werkliedenstand.”³¹

In 1865 schrijft de Gentse bisschop:

“De gelovigen die op de buiten wonen hangen van harte de katholieke godsdienst aan en belijden een vurig geloof. Er is nauwelijks één onder hen die zijn Pasen verzuimt. In de steden is het aantal nalatigen groter.”³²

Blijkbaar was de clerus er dus van overtuigd dat op het platteland het geloof een grotere rol speelde dan in de stad. Dat er meer gelovigen op het platteland waren dan in de grote of kleinere steden. En toch scoort Gent, rekening houdende met de bevolking, beter dan we zouden kunnen vermoeden. Was de ‘ideale katholiek’ ook de ‘ideale zoeaaf’? Welke rol speelde de clerus, de parochiepriesters en dergelijke, eigenlijk in de rekrutering van vrijwilligers? Als parochiepriesters een belangrijke rol zouden gespeeld hebben bij de rekrutering zou men dan geen groter aandeel verwachten van het ‘platteland’?

“Van de 68.000 communicaten (die te Gent wonen) kwamen er slechts 46.400 hun paasverplichting na. Dit is zowel te wijten aan de ongodsdienstige boeken en bladen, de schaamteloze toneelstukken en geheime genootschappen als aan de te grote uitgestrektheid van de parochies. Het is immers onmogelijk dat de pastoor die met de zielzorg van 15.000 of 18.000 parochianen is belast, zijn schapen goed zou kunnen kennen, en de verlorenen terug naar de schaaftal zou brengen.”³³

Kunnen we dan niet verwachten dat een groot deel van de zoeaven afkomstig is van het platteland, waar de parochies kleiner zijn en waar de priester zijn ‘schapen’ beter kent.

De stad Gent is in Oost-Vlaanderen goed voor 171 zoeaven op een totaal van 617. Met andere woorden 1 op 3.6 zoeaven in Oost-Vlaanderen was gedomicilieerd in Gent. In 1866 woonde ongeveer één zevende van de Oost-Vlaamse bevolking in Gent.

---

³⁰ Uittreksel uit het verslag van de bisschop van Gent aan de H. Stoel, 1849. Bron: Ibid., 22.

³¹ Uittreksel uit het verslag van de bisschop van Gent aan de H. Stoel, 1853. Bron: Ibid.

³² Uittreksel uit het verslag van de bisschop van Gent aan de H. Stoel, 1865. Bron: Ibid., 23.

³³ Uittreksel uit het verslag van de bisschop van Gent aan de H. Stoel, 1845. Bron: Ibid., 29-30.

De aanwezigheid van het Sint-Vincentius-a-Paulo genootschap te Gent is een mogelijke verklaring voor het grote aantal zoeaven dat afkomstig is uit de stad. Binnen dit genootschap speelde de Hemptinne een belangrijke rol. In 1859 werd in Gent, op initiatief van het Sint-Vincentius genootschap besloten om de Sint-Pieterspenning op te richten. Hiermee hoopte men om de paus ook financieel te kunnen ondersteunen. J. de Hemptinne werd ondervoorzitter van het Oost-Vlaams comité van de Pauselijke Werken. Vanaf 1860 zou dit comité instaan voor de rekrutering van vrijwilligers voor het pauselijk leger. Volgens E. Lamberts ontwikkelde zowel het Oost-Vlaams comité voor de Pauselijke Werken als het West-Vlaamse een uitzonderlijke activiteit. In welke mate is het genootschap belangrijk voor het aantal zoeaven? En hoe zat het dan in Limburg?³⁴

Misschien ook het onderzoeken waard, tenminste in sommige gevallen, zijn de gemeentelijke archieven. In welke mate kunnen we een laag aantal zoeaven verklaren door tegenwerking van de gemeentelijke overheden? Dat die er in sommige gevallen was, vernemen we van Goddeeris: *“De al of niet uitgesproken houding van het gemeentelijk bestuur tegenover heel de Romeinse kwestie, zal duidelijk de trek naar Rome aanmoedigen of proberen te verhinderen. Steden als Brugge, Kortrijk en Oostende bijvoorbeeld, zullen getrouw de richtlijnen van het centraal bestuur navolgen, die omwille van de gedwongen neutraliteit van België deze edelmoedigheid zullen tegenwerken.”*³⁵ Als we kijken naar de score zien we inderdaad dat Oostende vrij slecht scoort en ongeveer 800 personen nodig heeft voor één zoeaaf. Brugge daarentegen doet het zelfs iets beter dan Gent.

Tot nu toe zijn alleen ‘structuren’ aan bod gekomen zoals de provincies, arrondissementen, decanaten en gemeenten. Er is één ding dat hier niet aan bod komt en dat is de persoonlijke motivatie van de talrijke zoeaven. Waarom besloten ze zich te engageren voor het leger van Paus Pius IX? Een mogelijke manier, waar hier helaas te weinig tijd voor is, is het bestuderen van de brieven en dagboeken die vele zoeaven neergepend hebben. Was het merendeel bereid om echt te sterven voor hun geloof, voor de paus? Sommige brieven laten inderdaad vermoeden van wel, bijvoorbeeld die van A. Vyncke.³⁶ Van andere zoeaven is dan weer

---

³⁴ E. (ed.) Lamberts, *The Black International 1870-1878: The Holy See and Militant Catholicism in Europe*. (Leuven: Leuven university press, 2002), 64-79.

³⁵ Goddeeris, *De Pauselijke Zouaven: Met Opgave Van De Vrijwilligers Uit West-Vlaanderen*, 65. Voor meer info over de problematiek in verband met de Pauselijke Zoeaven en de Belgische neutraliteit, verwijs ik graag naar volgend werk: E. (ed.) Vandenbossche et al., *De Grondwet En Het Inzetten Van Strijdkrachten*. (Antwerpen: Maklu, 2005).

³⁶ Monbaliu, "Amaat Vynckes Zoeavenbrieven (1867-1869)."

geweten dat ze nadien voor een ‘religieuze loopbaan’ gekozen hebben.³⁷ Waren sommigen op zoek naar avontuur? De rekruteringsbureaus hebben gepoogd om de avonturiers te weigeren. Toch zijn er verschillende fiches van zoeaven die vermelden dat de persoon in kwestie naar bijvoorbeeld Centraal - Afrika is getrokken.³⁸ Of trok het vooruitzicht van premies ook heel wat jongemannen over de streep? Een zekere Teofiel Florin bijvoorbeeld, geboren te Brugge op 21 november 1825, verkeerde misschien in dergelijke situatie. Wat we van hem weten is dat hij ongehuwd en werkloos was. Hijzelf bezat niets en zijn familie beweerde niet in staat te zijn om hem te onderhouden. In de gegeven omstandigheden leek een toekomst als zoeaaf, waar men voorzien werd van voedsel en drank, mogelijk aantrekkelijker dan zijn miserabele bestaan in West – Vlaanderen. Dit was mogelijk ook in het voordeel van de familie die dan een mondje minder te eten moest geven. Was het deze reden die de doorslag gaf? Of was het toch uit liefde voor de Paus?³⁹ Van een ander weten we dan weer dat hij hoopte met meer geld terug te keren dan dat hij vertrokken was.

---

³⁷ KLMR – Documentatiecentrum, Map 4 FE 4 332 tot FE 5 260: Fiche 5095 / ZP 10 541: “Entré dans la Congregation des Frères Mineurs sous le nom de Frère Berthaud.”

³⁸ KLMR – Documentatiecentrum, Map 3 FE 2 617 tot FE 4 325 : « Partit, le 23 février 1880, rejoindre le capitaine Joubert à l’ appel du Cardinal Lavigerie qui demande des volontaires pour protéger les caravanes et les missions des Pères Blancs en Afrique. »

³⁹ Jos De Smet, "Ronseling Van Minderjarigen Voor De Pauselijke Zouaven 1864," *Biekorf* 59 (1958): 359-60.

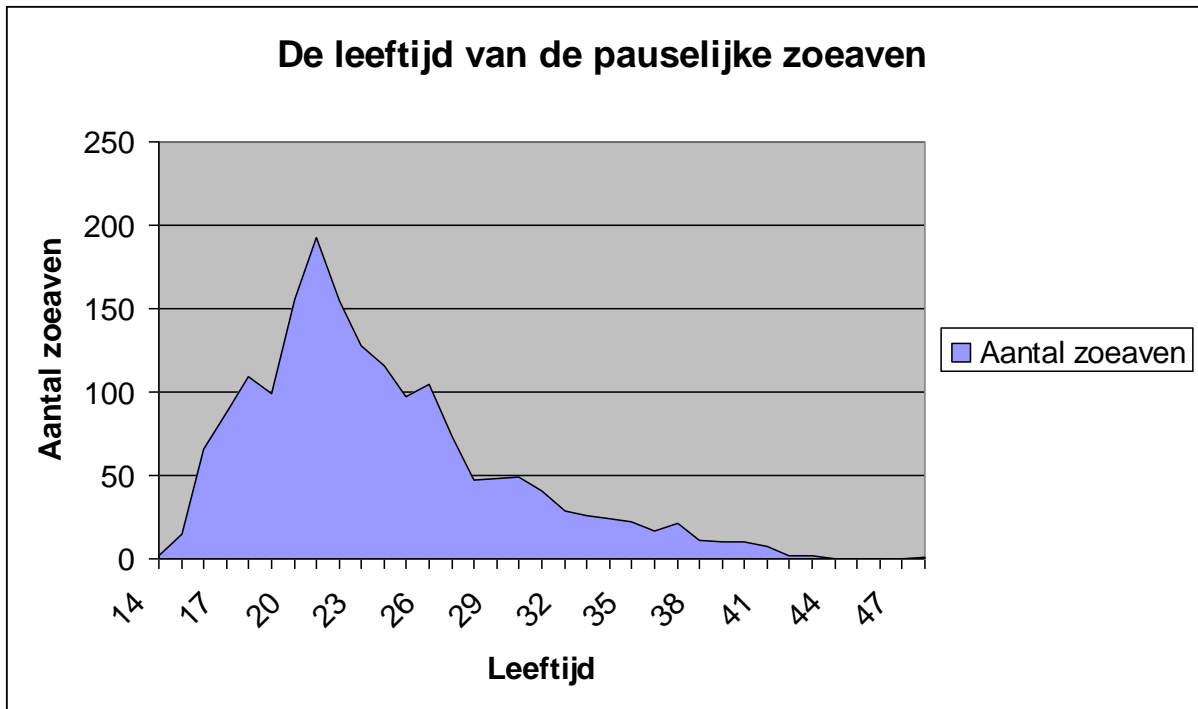
2.2 Varia

2.2.1 Leeftijd

De databank bevat 1856 fiches. Van 1769 personen weten we de leeftijd op het moment van de indiensttreding. Van 87 personen was de leeftijd moeilijk te achterhalen. Dit is meestal te wijten aan het feit dat er twee of meerdere geboortedatums opgegeven werden. De gemiddelde leeftijd van alle Belgische zoeaven, die vertrokken zijn naar Rome, is ongeveer 24 jaar (23.746). De jongste was 14 jaar, de oudste 48.

Leeftijd	Aantal zoeaven	Leeftijd	Aantal zoeaven
14	2	33	26
15	15	34	24
16	66	35	22
17	88	36	17
18	109	37	21
19	99	38	11
20	156	39	10
21	193	40	10
22	155	41	7
23	128	42	2
24	116	43	2
25	97	44	0
26	105	45	0
27	73	46	0
28	47	47	0
29	48	48	1
30	49		
31	41	Totaal	1769
32	29		

Tabel 28: De leeftijd van de pauselijke zoeaven.

Afbeelding 18: De leeftijd van de pauselijke zoeaven.

Aan de hand van bovenstaande tabel en afbeelding kunnen we vermoeden dat alle mannen, ongeacht hun leeftijd, zich kunnen inschrijven in het pauselijk leger van Pius IX. Er werden echter wel degelijk voorwaarden gesteld. Wat de leeftijd betreft diende men minimum 18 jaar en maximum 35 jaar te zijn. De leeftijdsgrens werd naar 40 jaar verlegd voor oud-militairen.⁴⁰ Als we met dit in het achterhoofd bovenstaande tabel opnieuw bekijken, merken we dat ongeveer 14 % van de Belgische vrijwilligers ofwel jonger ofwel ouder was. 14 % komt overeen met 252 vrijwilligers. 68 % van hen (of 171 zoeaven) is jonger dan 18 jaar; 32 % (of 81 zoeaven) is ouder dan 35 jaar.⁴¹ (Zie Tabel 28) Zoeaven die minderjarig waren op het moment van hun vertrek waren verplicht om de toelating te vragen aan één van beide of beide ouders. Allen hadden dan ook een ‘*consentement*’ of een ‘*autorisation*’ of soortgelijke certificaten bij zich. De gemiddelde leeftijd bij de verschillende provincies varieert van 22 tot en met 25 jaar. (Zie Tabel 29)

⁴⁰ Wat waren de andere voorwaarden? De zoeaaf moest katholiek zijn, ongehuwd of weduwnaar zonder kinderen. Bron: Goddeeris, *De Pauselijke Zouaven: Met Opgave Van De Vrijwilligers Uit West-Vlaanderen*, 80.

⁴¹ Opmerking: Op de fiches in het Legermuseum staat er informatie over de militaire loopbaan, als die er tenminste geweest is, maar dit werd niet opgenomen in de databank. Het is dus niet mogelijk om hier een overzicht te geven wie van die 32 % (of 81 zoeaven) met zekerheid een oud-militair is. Van de zoeaven die 36 jaar of ouder zijn hebben er slechts twee geantwoord dat ze militair of ex-militair waren wanneer hen naar hun beroep werd gevraagd: Joseph(us) TROUBLEYN, geboren te Bazel, 36 jaar, militair (Fe-nummer: 4843; Matriculenummer: ZP 10 054) en Joseph VANNEPATSEL, geboren te Oudenbosch, wonende te Antwerpen, 37 jaar, ex-militair (Geen Fe-nummer, Matriculenummer: FB 152)

Provincie	Gemiddelde leeftijd
Henegouwen	25.389
Luik	25.329
Limburg	24.836
Luxemburg	23.846
Namen	23.821
België	23.746
Oost-Vlaanderen	23.636
Brabant	23.417
Antwerpen	23.039
West-Vlaanderen	22.652

Tabel 29: De gemiddelde leeftijd van de zoeaven per provincie.

Als we kijken naar het aantal zoeaven per leeftijd zien we dat Limburg de enige provincie was die geen minderjarigen naar Rome liet vertrekken.

	OVI	WVI	Bra	Ant	Lim	Hen	Lui	Lux	Nam
14	2								
15	6	2	1	3		1			
16	29	10	9	12		1	2	1	1
17	25	16	18	18		1	3		3
18	28	18	21	19	4	2	4	4	2
19	24	16	20	12	5	3	5	1	3
20	63	13	21	21	18	4	3	3	2
21	67	26	34	18	12	8	5	3	3
22	58	15	21	21	12	4	8	3	
23	48	17	13	18	11	6	5	1	3
24	46	18	12	13	2	1	5	1	
25	37	10	16	12	8	4	3		1
26	34	10	10	15	11	4	8	1	
27	23	9	11	3	8	2	5	1	4
28	16	6	4	5	8	1	2	2	
29	12	7	3	6	7	3	6		
30	14	5	10	9	3	1	4		
31	16	5	4	5	1	1	3	1	2
32	4	1	4	5	1	4	1	1	1
33	7	3	2	3	3		2	1	
34	11	2	5	2	1	1	1		1
35	8	1	2		3		4	1	1
36	1	1	4	2	3	3			
37	8	1	1	4	1	1	1	1	
38	3		2		1	2			
39	4		3	1					1
40	3	1	4	1			1		
41	2		1	1	1		1		
42	1					1			
43	2								
44									

45									
46									
47									
48	1								

Tabel 30: Het aantal zoeaven per provincie en per leeftijd.

2.2.2 Rang

En wat met promotie? Konden simpele boerenjongens uit Vlaanderen ook promoveren en opklimmen in de rangorde?⁴² We beginnen met de rang van **korporaal** ('*caporal*'). Minstens 183 van de 1856 pauselijke zoeaven hebben de rang van korporaal ontvangen. Als we kijken naar de sociale samenstelling aan de hand van de opgegeven beroepen kunnen we vaststellen dat de 183 zoeaven meer dan 60 verschillende beroepen vertegenwoordigden. Van 31 personen weten we niet of ze een beroep uitoefenden. 13 personen gaven te kennen dat ze geen beroep uitoefenden. De groep die het best vertegenwoordigd is, zijn de studenten met maar liefst 21. Ook de (ex -) militairen doen het vrij goed, hun aantal schommelt rond de dertien. Ook boeren (8), slaggers (2) en beenhouwers (6) zijn vertegenwoordigd, zij het dan wel in iets kleinere aantallen. Naast enkele bedienden (een 7-tal) zijn ook diegenen die tot de hogere rangen der maatschappij behoren vertegenwoordigd: twee industriëlen, vier renteniers en een tweetal (grond ?)eigenaars.⁴³ Blijkbaar kon iedereen promoveren tot de rang van korporaal, hoewel de ene al iets meer kans had dan de andere. Het zijn niet enkel diegenen die de hogere treden op de maatschappelijke ladder bekleden, die korporaal konden worden. (Tabel 31)

Korporaal	
student	21
bediende	± 10
landbouwer	8
(ex -) militair	7
bakker	6
rentenier	4
industriëlen	2
???	31
zonder beroep	13

Tabel 31: Korporaal

⁴² Er wordt enkel rekening gehouden met de hoogst behaalde graad.

⁴³ Voor de volledige lijst: Zie Bijlage

De volgende rang is die van **sergeant** (*'sergent'*). We kunnen een onderscheid maken tussen sergeant – foerier (17 zoeaven), sergent (115 zoeaven) en sergeant – majoor (11 zoeaven). Ook hier zien we heel wat verschillende beroepen opduiken als we de sociale achtergrond van de zoeaven nader gaan bekijken. Het varieert van landbouwers, dagloners, knechten, studenten en militairen tot fabrikanten en industriëlen, (grond)eigenaars en renteniers.⁴⁴ (Tabel 32)

Sergeant	
student	16
bedienden	9
landbouwers	7
renteniers	5
???	± 30
zonder beroep	± 5

Tabel 32: Sergeant

De volgende rang is die van **luitenant**: tweede luitenant (*'Sous-lieutenant'*) en luitenant (*'Lieutenant'*). De groep is al heel wat kleiner, elf zoeaven hadden de rang van tweede luitenant, acht die van luitenant. Allen behoren tot de hogere klassen van de maatschappij. Er is slechts één uitzondering. Blijkbaar zag één landbouwer de mogelijkheid om op te klimmen tot de rang van tweede luitenant. (Tabel 33)

Tweede Luitenant (<i>'Sous-lieutenant'</i>)		Luitenant (<i>'Lieutenant'</i>)	
<i>'militaire/propriétaire'</i>	1	<i>'Rentier/militaire'</i>	1
Student	1	Schrijver	1
Landbouwer (<i>'cultivateur'</i>)	1	Rentenier	1
Rentenier (<i>'curateur de fortune/rentier'</i>)	1	(Grond) eigenaar (<i>'propriétaire'</i>)	1
<i>'Rentier/propriétaire/employé de commerce'</i>	1	Zonder (maar bij overlijden <i>'propriétaire'</i>)	1
Diplomaat	1	?	3
?	5		
Totaal	11	Totaal	8

Tabel 33 : Luitenant

⁴⁴ Voor een volledige overzicht: Zie Bijlage

De hoogste rang tenslotte is die van **kapitein**. Slechts vijf Belgische zoeaven bekleedden de rang van kapitein: twee studenten, één ex-militair, één (grond)eigenaar (*'propriétaire'*) en iemand die aangaf geen beroep uit te oefenen (*'sans'*). (Tabel 34)

Kapitein	
Student	2
Zonder beroep	1
Ex-militair	1
(Grond)eigenaar (<i>'propriétaire'</i>)	1
Totaal:	5
Capitaine trésorier (penningmeester)	
?	1
Totaal:	1

Tabel 34: Kapitein

Blijkbaar was het voor iedereen in het zoeavenkorps in principe mogelijk om te promoveren. Verschillende landbouwers en knechten slaagden erin om het tot korporaal of sergeant te schoppen. Niet iedereen echter maakte evenveel kans op een promotie. Als we rekening houden met het aantal landbouwers en studenten bijvoorbeeld, zien we dat de kans véél groter was dat een student een promotie kreeg dan een landbouwer of een knecht. Er werd niet enkel rekening gehouden met kunde (bijvoorbeeld militairen) maar ook kennis (studenten) was een belangrijke troef. De troef van de zoeaven afkomstig uit de hogere maatschappelijke sferen was misschien de betere opleiding, de kennis van het Frans, de netwerken, enz. (Tabel 35)

A	B	C	D	E
student	<i>'étudiant'</i>	39	83	1/2
rentenier	<i>'rentier'</i>	± 11	26	1/2.4
(ex -) militair	<i>'(ex -) militaire'</i>	± 15	34	1/2.3
(grond)eigenaar	<i>'propriétaire'</i>	± 7	12	1/1.7
landbouwer	<i>'cultivateur'</i>	16	161	1/10

Tabel 35

A: Beroep of functie in het Nederlands

B: Beroep of functie in het Frans⁴⁵

C: Aantal zoeaven die gepromoveerd zijn

D: Totaal aantal zoeaven van de betreffende beroepscategorie

E: C/D

⁴⁵ Waarom wordt de beroepscategorie zowel in het Nederlands als in het Frans weergegeven? De inschrijvingsformulieren te Brussel werden natuurlijk in het Frans opgesteld. Voor sommige beroepen in het Nederlands worden in het Frans verschillende benamingen gebruikt. Bijvoorbeeld *'cultivateur'* en *'laboureur'*. Het getal in kolom D is dan ook enkel het resultaat van het invoeren van de zoekterm *'cultivateur'* in de databank en dus niet van *'laboureur'*. Het is wel zo dat de term *'laboureur'* veel minder gebruikt werd. Slechts een 60-tal fiches omschrijven hun beroep als *'laboureur'*.

Deze cijfers moeten dus met de nodige voorzichtigheid behandeld worden. Het aantal boeren en landbouwers ligt bijvoorbeeld hoger dan kolom D laat vermoeden. Hetzelfde geldt voor de andere categorieën. Er zijn ook meer dan 83 studenten want omschrijvingen als ‘élève’ en dergelijke werden door de databank niet herkend als ‘étudiant’. De tabel toont enkel aan dat bepaalde functies meer kans maakten op promotie dan andere (bijvoorbeeld: studenten en militairen versus landbouwers).

2.2.3 Beroep

Zoals reeds vermeld in de inleiding, bestaat er onder de zoeaven een grote variatie van beroepscategorieën en functies. Er zijn te veel verschillende beroepen om ze hier op te noemen. Omwille van praktische redenen beperk ik me hier tot enkele veel voorkomende beroepen. Van deze beroepen ga ik na hoe de aantallen variëren in functie van de tijd. Enkele veel voorkomende beroepen zijn ‘cultivateur’ en ‘laboureur’ (landbouwers), ‘ouvrier’ (arbeiders), ‘tisserand’ (wevers), ‘étudiant’ (studenten), ‘domestique’ (knechten), ‘employé’ (bedienden) en ‘journalier’ (dagloners). We zien dat de grootste aantallen landbouwers, arbeiders, wevers, studenten en knechten voorkomen rond de jaren 1866-67. Dit is het moment waarop ook het aantal zoeaven, die vanuit België vertrokken, piekten. Wat opvalt is dat er weinig of geen dagloners of bedienden te vinden waren onder de zoeaven in de eerste helft van de jaren 1860.

	1860	‘61	‘62	‘63	‘64	‘65	‘66	‘67	‘68	‘69	‘70	Totaal
‘cultivateur’	7	8	1	5	10	8	22	40	24	24	12	161
‘laboureur’	3	2	2	2	4		4	25	7	8	4	61
‘ouvrier’	13	7	1	4	2	1	17	30	3	14	25	117
‘tisserand’	6	4	4	5	5	7	10	23	5	11	9	89
‘domestique’	11	4	1	5	3	17	19	21	9	8	14	112
‘employé’	8				2	4	4	20	8	14	15	75
‘journalier’	4					1	9	11	3	3	5	36
‘étudiant’	15	4	4	2	3	3	12	11	12	6	6	78

Tabel 36: De verdeling van de verschillende beroepen in functie van de tijd.

Als we even blijven stil staan bij de landbouwers is er ook een merkwaardige vaststelling. Van de zoeaven die als beroep ‘cultivateur’ opgaven kwamen er 57 uit Oost-Vlaanderen (voor België: 161) wat overeen komt met 35%. Het aandeel van de Oost-Vlaamse zoeaven in het totale Belgische vrijwilligerskorps bedraagt eveneens 36%. 61 zoeaven gaven als beroep ‘laboureur’ op. 42 daarvan of bijna 69% komt uit Oost-Vlaanderen. Dit bedraagt dus bijna het dubbele van het aandeel Oost-Vlaamse zoeaven in het totale vrijwilligerskorps.

Wat ‘cultivateur’ betreft valt ook de aanwezigheid op van de Limburgse zoeaven, namelijk 51 (51 van de 161 = 31 %) De twee provincies die in verhouding tot hun bevolking het best scoorden, namelijk Oost-Vlaanderen en Limburg, leverden samen twee derde van alle zoeaven die als beroepscategorie ‘cultivateur’ opgaven. Kunnen we hieruit afleiden dat de meer dan behoorlijke vertegenwoordiging van Oost-Vlaanderen en Limburg, deels te danken is aan de landbouwers (‘cultivateur’ en ‘laboureur’)?

‘Cultivateur’		‘Laboureur’	
Oost-Vlaanderen	57	Oost-Vlaanderen	42
Limburg	51	West-Vlaanderen	8
Brabant	16	Antwerpen	6
Antwerpen	12	Limburg	3
West-Vlaanderen	10	Brabant	2
Henegouwen	5	Henegouwen	0
Luxemburg	5	Luxemburg	0
Luik	3	Luik	0
Namen	1	Namen	0
Totaal	160	Totaal	61

Tabel 37: Het aantal landbouwers verdeeld over de verschillende provincies.

Als we kijken naar de verdeling van de renteniers en de (grond)eigenaars over de verschillende provincies zien we dan weer de ‘ondervertegenwoordiging’ van Oost-Vlaanderen. Slechts één rentenier is met zekerheid afkomstig van Oost-Vlaanderen (van vier van hen kunnen we niet achterhalen waar ze gedomicilieerd waren) op een totaal van 26. Zelfs Henegouwen telt twee renteniers meer! De provincie die in verhouding tot haar bevolkingaantal het zwakst scoorde. En wat met de grondeigenaars? Brabant en Henegouwen leverden beide drie op een totaal van twaalf (grond)eigenaars. Oost-Vlaanderen twee. Van twee van hen weten we niet waar ze gedomicilieerd waren.

Renteniers (<i>'rentier'</i>)	
Brabant	8
Luik	3
Henegouwen	3
Limburg	2
Namen	2
West-Vlaanderen	1
Luxemburg	1
Antwerpen	1
Oost-Vlaanderen	1
Provincie onbekend	4
Totaal	26

Tabel 38: Het aantal renteniers verdeeld over de verschillende provincies.

(Grond)eigenaars (<i>'propriétaire'</i>)	
Brabant	3
Henegouwen	3
Oost-Vlaanderen	2
Namen	1
Limburg	1
Provincie onbekend	2
Totaal	12

Tabel 39: Het aantal (grond)eigenaars verdeeld over de verschillende provincies.

3. Besluit

De Belgische zoeaven werden hier op een kwantitatieve manier bestudeerd. Er zijn drie facetten die we onderzocht hebben: de geografische afkomst, de sociale afkomst aan de hand van het beroep en de leeftijd.

Ik ben nagegaan welke provincies, welke bisdommen, welke arrondissementen, welke decanaten en welke gemeenten goed scoorden. De tabellen hebben aangetoond dat er heel wat verschillen bestaan tussen provincies onderling maar ook binnen de provincies zelf. Aan de hand van deze vaststellingen kan verder onderzoek verricht worden. Bijvoorbeeld naar de rol van gemeentelijke overheden, het belang van de parochiepriester, economische factoren, enz. We kunnen ook vragen stellen bij de rol van de bisschoppen. Denk maar aan het bisdom Luik. Alle tabellen en afbeeldingen hebben ook aangetoond dat er waarschijnlijk verschillende factoren een rol spelen. Bijvoorbeeld de houding van de kerkelijke en wereldlijke overheid, economische factoren, rekruteringsbureaus, Sint – Vincentius - genootschap, pers, enz.

We onthouden verder dat vele beroepscategorieën vertegenwoordigd zijn onder de zoeaven. Ook hier is verder onderzoek nodig, bijvoorbeeld in verband met het aandeel boeren in het korps.

Het derde facet, de leeftijd, is kort aan bod gekomen. De gemiddelde leeftijd van de Belgische zoeaven lijkt rond de 23 jaar te schommelen. Er zijn veeleer klein verschillen tussen de provincies.

Tot slot is ook de kans op promotie van naderbij bekeken. We onthouden dat in principe iedereen toegang had tot de rang van korporaal en sergeant. De rang van luitenant en kapitein blijkt echter voorbehouden aan de hogere maatschappelijke klassen. Studenten en militairen hadden de grootste kans op promotie.

4 Bibliografie

4.1 Literatuur

- J. Art, E. Albrecht, and H. Gaus, Kerkelijkheid Als Gedeeltelijke Reflex Op Socio - Economische Situaties in De 19de Eeuw. (Gent, 1974), 61 p.
- Th. E. A. Bosman, and F.E. Stevens, "Regionale En Sociale Afkomst Van Belgische En Nederlandse Zouaven. ," Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis 33 (1980): pp. 699-712.
- J. De Brouwer, "De Pauselijke Zouaven," Het Land van Aalst 21, no. 1 (1969): pp. 1-17.
- Jos De Smet, "Ronseling Van Minderjarigen Voor De Pauselijke Zouaven 1864," Biekorf 59 (1958): pp. 358-362.
- John Goddeeris, De Pauselijke Zouaven: Met Opgave Van De Vrijwilligers Uit West-Vlaanderen (Handzame, 1978), 434 p.
- E. (ed.) Lamberts, The Black International 1870-1878: The Holy See and Militant Catholicism in Europe. (Leuven, 2002), 515 p.
- F. E. Stevens, "Een Goudmijn Voor Genealogen En Geschiedschrijvers. De Dienstverbintenissen Bij De Pauselijke Troepen 1860-1870," Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis 20, no. 1 (1973): pp. 53-78.
- Karel Van Isacker, Werkelijk En Wettelijk Land: De Katholieke Opinie Tegenover De Rechterzijde 1863-1884. (Antwerpen, 1955), 303 p.
- E. (ed.) Vandenbossche, M. Van Damme, G. Laenen, A. De Becker, L. De Vos, and J. Velaers, De Grondwet En Het Inzetten Van Strijdkrachten. (Antwerpen, 2005), 224 p.
- Sven Vrielinck, De Territoriale Indeling Van België (1795-1963): Bestuursgeografisch En Statistisch Repertorium Van De Gemeenten En De Supracommunale Eenheden (Administratief En Gerechdelijk). Met De Officiële Uitslagen Van De Volkstellingen. (Leuven, 2000), p. 3 v. .

4.2 Bronnen

4.2.1 Archieven

- Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis – Documentatiecentrum;
Jubelpark 3, 1000 Brussel:

Fiches van de Pauselijke Zoeaven (geen catalogusnummer!)

- Map 1: FE 1 tot FE 548
- Map 2: FE 549 tot FE 2612
- Map 3: FE 2617 tot FE 4325
- Map 4: FE 4332 tot FE 5260

4.2.2 Uitgegeven bronnen

J. G. De Brouwere, "Het Romeins Dagboek Van Polydore De Brouwere," De Leiegouw 15,
no. 3 (1973): pp.169-188.

Lode Monbaliu, "Amaat Vynckes Zoeavenbrieven (1867-1869)," Rollariensia 5 (1973): pp. 7-
113.

Bijlage

Bijlage 1

De gemeenten en steden met het aantal zoeaven dat er gedomicilieerd was op het ogenblik van hun vertrek naar Rome. (Het eerste getal dat tussen de haakjes staat, is de mannelijke bevolking geboren tussen 1812 en 1854 volgens de Bevolkingstellingen van 1866. Het derde getal tussen de haakjes is de totale bevolking in 1866.)

's-Herenhelderen: 1 (122 – 1/122; 491 – 1/491)

A

Aaigem: 1 (484 – 1/484; 1653 – 1/1 653)
Aalst: 32 (4 883 – 1/153; 18 580 – 1/581)
Aalter: 3 (1 695 – 1/565; 6 593 – 1/2 198)
Aarschot: 1 (1 084 – 1/1 084; 3 026 – 1/3 026)
Aarsele: 2 (825 – 1/413; 3 026 – 1/1 513)
Aartrijke: 4 (969 – 1/242; 3 592 – 1/898)
Alsemberg: 1 (279 – 1/279; 1 125 – 1/1 125)
Andenne: 1 (1 688 – 1/1 688; 6 448 – 1/6 448)
Anderlecht: 3 (3 232 – 1/1 077; 11 580 – 1/3 860)
Antwerpen: 118 (32 281 – 1/274; 117 269 – 1/994)
Anzegem: 3 (1 004 – 1/335; 3 652 – 1/1 217)
Ardoois: 3 (1 664 – 1/555; 6 296 – 1/2 099)
Argenteau: 2 (258 – 1/129; 847 – 1/424)
Arlon: 5 (1 563 – 1/313; 5 426 – 1/1 085)
Asper: 2 (442 – 1/221; 1 856 – 1/928)
Asse: 1 (1 648 – 1/1648; 6 076 – 1/6 076)
Ath: 2 (2 236 – 1/1 118; 8 254 – 1/4 127)
Attre: 1 (194 – 1/194; 638 – 1/638)
Aubel: 3 (772 – 1/257; 3 084 – 1/1 028)

B

Baal: 1 (280 – 1/280; 1 041 – 1/1 041)
Bachte-Maria-Leerne: 1 (386 – 1/386; 1 219 – 1/1 219)
Bastogne: 7 (750 – 1/107; 2 676 – 1/382)
Bavikhove: 1 (297 – 1/297; 1 103 – 1/1 103)
Bazel: 1 (1 341 – 1/1 341; 4 655 – 1/4 655)
Beernem: 1 (1 087 – 1/1 087; 3 873 – 1/3 873)
Beersel: 1 (365 – 1/365; 1 379 – 1/1 379)
Begijnendijk: 1 (306 – 1/306; 1 090 – 1/1 090)
Bellem: 1 (557 – 1/557; 2 037 – 1/2 037)
Beloeil: 1 (802 – 1/802; 2 800 – 1/2 800)
Belsele: 6 (901 – 1/150, 3 257 – 1/543)
Beringen: 1 (320 – 1/320; 1 174 – 1/1 174)
Berlare: 1 (1 080 – 1/1 080, 3 856 – 1/3 856)
Betekom: 1 (482 – 1/482; 1 829 – 1/1 829)
Bevere: 1 (432 – 1/432; 1 554 – 1/1 554)
Beveren (Waas): 6 (1 948 – 1/325; 7 176 – 1/1 196)
Beverlo: 5 (291 – 1/58; 993 – 1/199)

Binkom: 1 (225 – 1/225; 946 – 1/946)
Blaasveld: 1 (267 – 1/267; 971 – 1/971)
Bolland: 1 (188 – 1/188; 624 – 1/624)
Bommershoven: 1 (122 – 1/122; 444 – 1/444)
Booischoot: 2 (619 – 1/310; 2 300 – 1/1 150)
Boom: 1 (2 877 – 1/2 877; 10 347 – 1/10 347)
Boorseme: 3 (271 – 1/90; 1 001 – 1/334)
Borgerhout: 8 (2 993 – 1/374; 10 884 – 1/1 361)
Bornem: 1 (1 328 – 1/1 328; 4 800 – 1/4 800)
Borsbeke: 1 (292 – 1/292; 1 060 – 1/1 060)
Bottelare: 1 (217 – 1/217; 817 – 1/817)
Bouffloulx: 1 (750 – 1/750; 2 601 – 1/2 601)
Braine-le-Château: 1 (794 – 1/794; 2 869 – 1/2 869)
Braine-le-Comte : 1 (1 753 – 1/1 753; 6 350 – 1/6 350)
Brendonk : 1 (483 – 1/483; 1 727 – 1/1 727)
Brugge : 70 (10 956 – 1/157; 47 015 – 1/672)
Brussegem : 1 (614 – 1/614; 2 108 – 1/2 108)
Brussel-Bruxelles : 112 (43 673 – 1/390; 157 905 – 1/1 410)
Bure: 1 (163 – 1/163; 669 – 1/669)

C

Carlsbourg: 2 (?)
Charleroi: 3 (3 950 – 1/1 317; 11 856 – 1/3 952)
Châtelet: 1 (2 183 – 1/2 183; 7 311 – 1/7 311)
Cheratte: 2 (732 – 1/366; 2 657 – 1/1 329)
Clermont-sur-Berwinne: 1 (486 – 1/486 ; 1 953 – 1/1 953)
Couillet: 1 (1 289 – 1/1 289 ; 4 673 – 1/4 673)
Crupet: 1 (168 – 1/168; 588 – 1/588)
Cuesmes: 1 (1 585 – 1/1 585; 5 742 – 1/5 742)

D

Deinze: 2 (951 – 1/476; 3 746 – 1/1 873)
Dendermonde: 4 (2 191 – 1/548; 8 006 – 1/2 002)
Dentergem: 3 (674 – 1/225; 2 438 – 1/813)
Dessel: 2 (488 – 1/244; 1 743 – 1/872)
Destelbergen: 1 (978 – 1/978; 3 426 – 1/3 426)
Desteldonk: 2 (325 – 1/163; 1 085 – 1/543)
Deurle: 1 (277 – 1/277; 1 017 – 1/1 017)
Diepenbeek: 1 (898 – 1/898; 3 101 – 1/3 101)
Diest: 5 (2 327 – 1/465; 7 689 – 1/1 538)
Dilsen: 1 (323 – 1/323; 1 096 – 1/1 096)
Disson: 2 (2 983 – 1/1 492; 10 456 – 1/5 228)
Doornik: 9 (8 230 – 1/914; 29 981 – 1/3 331)
Dottignies: 2 (1 217 – 1/609; 4 014 – 1/2 007)
Duffel: 2 (1 225 – 1/ 613; 4 515 – 1/2 258)
Durbuy: 1 (102 – 1/102; 439 – 1/439)
Dworp: 1 (1 083 – 1/1 083; 4 009 – 1/4 009)

E

Ecaussinnes-Lalaing: 1 (273 – 1/273; 1 028 – 1/1 028)

Eeklo: 4 (2 583 – 1/646; 9 544 – 1/2 386)
Eigenbilzen: 1 (265 – 1/265; 934 – 1/934)
Eindhout: 1 (282 – 1/282; 1 005 – 1/1 005)
Eine: 3 (611 – 1/204; 2 266 – 1/755)
Eisden: 3 (141 – 1/47; 466 – 1/155)
Eke: 2 (482 – 1/241; 1 840 – 1/ 920)
Ekeren: 1 (844 – 1/844; 3 035 – 1/3 035)
Eksaarde: 1 (1 361 – 1/1 361; 4 698 – 1/4 698)
Elene: 1 (185 – 1/185; 645 – 1/645)
Elst: 1 (318 – 1/318; 1 165 – 1/1 165)
Emelgem: 1 (498 – 1/498; 1 776 – 1/1 776)
Enghien: 1 (982 – 1/982; 3 883 – 1/3 883)
Erpe: 5 (703 – 1/141; 2 103 – 1/421)
Ertvelde: 4 (846 – 1/212; 3 058 – 1/765)
Erwetegem: 1 (457 – 1/457; 1 737 – 1/1 737)
Estaimbourg: 1 (302 – 1/302; 1 187 – 1/1 187)
Evergem: 9 (1 822 – 1/202; 6 483 – 1/720)

F

Farciennes: 1 (971 – 1/971; 3 631 – 1/3 631)
Felenne: 1 (259 – 1/259; 1 006 – 1/1 006)
Feluy : 1 (718 – 1/718; 2 591 – 1/2 591)
Flobecq : 2 (1 326 – 1/663; 4 604 – 1/2 302)
Florennes : 1 (649 – 1/649; 2 439 – 1/2 439)

G

Gaurain-Ramecroix : 1 (1 060 – 1/1 060; 3 737 – 1/3 737)
Geel : 5 (2 755 – 1/551; 10 129 – 1/2 026)
Gelrode : 1 (216 – 1/216; 832 – 1/832)
Gembloux : 2 (772 – 1/386 ; 2 803 – 1/1402)
Gemmenich : 2 (416 – 1/208; 1 422 – 1/711)
Genappe : 1 (396 – 1/396; 1 576 – 1/1 576)
Gent: 171 (31 350 – 1/183; 115 354 – 1/675)
Gentbrugge: 2 (602 – 1/301; 2217 – 1/1 109)
Geraardsbergen: 4 (2 189 – 1/547; 8 852 – 1/2 213)
Gérouville: 1 (342 – 1/342; 1 294 – 1/1 294)
Gits: 2 (869 – 1/435; 3 129 – 1/1 565)
Glabbeek-Zuurbemde: 3 (204 – 1/68; 763 – 1/254)
Gosselies: 1 (1 815 – 1/1 815; 6 541 – 1/6 541)
Grâce-Berleur: 1 (578 – 1/578; 2 173 – 1/2 173)
Grandmetz: 1 (294 – 1/294 ; 977 – 1/977)
Grembergen: 3 (632 – 1/211; 2 286 – 1/762)
Grote-Spouwen : 1 (188 – 1/188; 710 – 1/710)
Grotenberge : 1 (238 – 1/238; 888 – 1/888)
Gullegem : 1 (987 – 1/987; 3 610 – 1/3 610)

H

Haaltert : 2 (885 – 1/443; 3 115 – 1/1 558)
Halen : 3 (466 – 1/155; 1 790 – 1/597)
Hamme : 9 (2 862 – 1/318; 10 190 – 1/1 132)

Hanret : 1 (269 – 1/269; 955 – 1/955)
Hansbeke: 5 (534 – 1/107; 2 101 – 1/420)
Hasselt: 16 (2 888 – 1/181; 10 247 – 1/640)
Hatrival: 1 (177 – 1/177; 630 – 1/630)
Heer: 1 (140 – 1/140; 515 – 1/515)
Hees: 3 (128 – 1/43; 439 – 1/146)
Heffen: 1 (254 – 1/254; 902 – 1/902)
Heldergem: 1 (267 – 1/267; 1 001 – 1/1 001)
Hemiksem: 1 (422 – 1/422; 1 597 – 1/1 597)
Hemptinne: 1 (98 – 1/98; 334 – 1/334)
Henri-Chapelle: 1 (383 – 1/383; 1 384 – 1/1 384)
Heppen: 1 (191 – 1/191; 677 – 1/677)
Herdersem: 4 (323 – 1/81; 1 132 – 1/283)
Herne: 1 (943 – 1/943; 3 572 – 1/3 572)
Herselt: 1 (936 – 1/936; 3 354 – 1/3 354)
Heule: 2 (912 – 1/456; 3 434 – 1/1 717)
Heurne: 1 (131 – 1/131; 547 – 1/547)
Heusden: 1 (398 – 1/398; 1 436 – 1/1 436)
Hoboken: 1 (777 – 1/777; 2 680 – 1/2 680)
Hoelbeek: 1 (78 - 1/78; 284 – 1/284)
Hollange: 2 (245 – 1/123; 847 – 1/424)
Holloigne-sur-Geer: 1 (212 – 1/212; 734 – 1/734)
Hoogede: 1 (1 216 – 1/1 216; 4 332 – 1/4 332)
Houdeng-Aimeries: 1 (1 370 – 1/1 370; 4 653 – 1/4 653)
Houthalen: 2 (423 – 1/212; 1 426 – 1/713)
Huise: 3 (917 – 1/306; 3 244 – 1/1 081)
Huy: 4 (3 026 – 1/757; 11 008 – 1/2 752)

I

Ichtegem: 1 (1 260 – 1/1 260; 4 051 – 1/4 051)
Iddergem: 1 (227 – 1/227; 840 – 1/840)
Ieper: 11 (4 168 – 1/379; 16 444 – 1/1 495)
Ingelmunster: 1 (1 564 – 1/1 564; 5 379 – 1/5 379)
Ingooigem: 1 (544 – 1/544; 1 533 – 1/1 533)
Ixelles: 15 (5 953 – 1/ 397; 23 210 – 1/1 547)
Izegem: 5 (2 204 – 1/441; 8 085 – 1/1 617)

J

Jabbeke: 1 (549 – 1/549; 1 861 – 1/1 861)
Jambes: 2 (664 – 1/332; 2 611 – 1/1 306)
Jumet: 2 (4 077 – 1/2 039; 15 363 – 1/7 682)

K

Kalken: 4 (1 469 – 1/367; 5 227 – 1/1 307)
Kanegem: 2 (484 – 1/242; 1 648 – 1/824)
Kemzeke: 1 (447 – 1/447; 1 564 – 1/1 564)
Kerksken: 1 (399 – 1/399; 1 375 – 1/1 375)
Kersbeek-Miskom: 2 (268 – 1/134; 1 006 – 1/803)
Kessel-Lo: 1 (691 – 1/691; 2 551 – 1/2 551)
Kessenich: 9 (192 – 1/21; 682 – 1/76)

Kinrooi: 1 (194 – 1/194; 741 – 1/741)
Kluizen: 3 (443 – 1/148, 1 566 – 1/522)
Knesselare: 3 (1 076 – 1/359; 3 911 – 1/1 304)
Koekelberg: 1 (965 – 1/965; 3 554 – 1/3 554)
Koersel: 2 (556 – 1/278; 1 940 – 1/970)
Kontich: 2 (1 126 – 1/563; 3 901 – 1/1 951)
Korbeek-Dijle: 1 (154 – 1/154; 672 – 1/672)
Kortrijk: 18 (5 893 – 1/327; 22 945 – 1/1 275)
Kruishoutem: 2 (1 543 – 1/772; 5 626 – 1/2 813)
Kuringen: 3 (423 – 1/141; 1 426 – 1/475)

L

Laar: 1 (109 – 1/109; 418 – 1/418)
Laken: 2 (2 792 – 1/1 396; 9 312 – 1/4 656)
Lanaken: 14 (615 – 1/44; 2 235 – 1/160)
Landskouter: 1 (129 – 1/129; 441 – 1/441)
Latour: 1 (149 – 1/149; 552 – 1/552)
Lede: 5 (1 081 – 1/216; 4 249 – 1/850)
Ledeberg: 7 (1 496 - 214; 5 606 – 1/801)
Ledegem: 1 (921 – 1/921; 3 326 – 1/3 326)
Leers-Nord: 1 (230 – 1/230; 825 – 1/825)
Lembeke: 1 (757 – 1/757; 2 609 – 1/2 609)
Leut: 1 (180 – 1/180; 663 – 1/663)
Leuven: 20 (8 030 – 1/402; 31 198 – 1/1 560)
Lichtaart: 4 (478 – 1/120 ; 1 646 – 1/412)
Liedekerke: 2 (705 – 1/353; 2 748 – 1/1 374)
Luik (Liège): 42 (28 162 – 1/671; 99 129 – 1/2 360)
Lier: 6 (3 931 – 1/655; 15 128 – 1/2 521)
Lochristi: 4 (1 022 – 1/256; 3 497 – 1/874)
Lodelinsart: 1 (1 190 – 1/1 190; 4 376 – 1/4 376)
Loenhout: 1 (462 – 1/462; 1 861 – 1/1 861)
Lokeren: 13 (4 444 – 1/342; 17 226 – 1/1 325)
Longvilly: 2 (270 – 1/135; 845 – 1/423)
Loppem: 2 (460 – 1/230; 1 702 – 1/851)
Lotenhulle: 2 (802 – 1/401; 2 976 – 1/1 488)
Lovendegem: 2 (978 – 1/489; 3 702 – 1/1 851)
Lubbeek: 1 (619 – 1/619; 2 288 – 1/2 288)

M

Maaseik: 3 (1 199 – 1/340; 4 454 – 1/1 485)
Maldegem: 2 (2 134 – 1/1 067; 7 886 – 1/3 943)
Malderen: 3 (474 – 1/158; 1 761 – 1/587)
Marche: 1 (662 – 1/662; 2 613 – 1/2 613)
Marcourt: 1 (306 – 1/306; 1 134 – 1/1 134)
Massenhoven: 1 (80 – 1/80; 276 – 1/276)
Mater: 1 (752 – 1/752; 2 935 – 1/2 935)
Mechelen: 35 (8 920 – 1/255; 34 205 – 1/977)
Mechelen-aan-de-Maas: 1 (336 – 1/336; 1 182 – 1/1 182)
Meerhout: 3 (1 063 – 1/354; 3 664 – 1/1 221)
Meerle: 1 (426 – 1/426; 1 407 – 1/1 407)

Meeuwen: 2 (285 – 1/143; 1 038 – 1/519)
Melden: 2 (404 – 1/202; 1 473 – 1/737)
Melle: 1 (653 – 1/653; 2 264 – 1/2 264)
Melsele: 6 (849 – 1/142; 2 958 – 1/493)
Menen: 2 (2 538 – 1/1 269; 9 550 – 1/4 775)
Merchtem: 6 (1 185 – 1/198; 4 281 – 1/714)
Mere: 5 (639 – 1/128; 2 536 – 1/507)
Merelbeke: 1 (1 024 – 1/1 024; 3 621 – 1/3 621)
Merksplas: 1 (489 – 1/489; 1 628 – 1/1 628)
Messelbroek: 1 (126 – 1/126; 496 – 1/496)
Meulebeke: 5 (2 316 – 1/463; 8 524 – 1/1 705)
Michelbeke: 4 (226 – 1/57; 817 – 1/204)
Millen: 1 (240 – 1/240; 935 – 1/935)
Moerbeke (Waas): 2 (1 333 – 1/667; 4 691 – 1/2 346)
Moerkerke: 1 (903 – 1/903; 3 296 – 1/3 296)
Moerzeke: 1 (937 – 1/937; 3 453 – 1/3 453)
Mol: 3 (1 528 – 1/509; 5 461 – 1/1 820)
Molenbeek-Wersbeek: 3 (247 – 1/82; 898 – 1/299)
Monceau-sur-Sambre: 1 (886 – 1/886; 3 371 – 1/3 371)
Mons (Hainaut): 9 (5 773 – 1/641; 21 925 – 1/2 436)
Mons (Liège): 1 (525 – 1/525; 1 896 – 1/1 896)
Moorsel: 1 (830 – 1/830; 2 948 – 1/2 948)
Moresnet : 1 (179 – 1/179; 683 – 1/683)
Mourcourt : 2 (484 – 1/242; 1 503 – 1/752)
Muizen : 1 (35 – 1/35; 119 – 1/119)
Munsterbilzen : 1 (285 – 1/285; 1 081 – 1/1 081)

N

Namen (Namur) : 13 (6 077 – 1/467; 22 643 – 1/1 742)
Nazareth : 8 (1 517 – 1/190; 5 532 – 1/692)
Néchin : 1 (455 – 1/455; 1 673 – 1/1 673)
Nederbrakel : 1 (962 – 1/962; 3 598 – 1/3 598)
Neerhespen: 1 (85 – 1/85; 338 – 1/338)
Neufvilles: 1 (497 – 1/497; 1 995 – 1/1 995)
Nevele: 1 (841 – 1/841; 3 290 – 1/3 290)
Niel: 3 (1 189 – 1/396; 4 225 – 1/1 408)
Nieuwerkerken (O-VI – Aalst): 1 (659 – 1/659; 2 398 – 1/2 398)
Nieuwerkerke: 2 (617 – 1/309; 2 464 – 1/1 232)
Nieuwerkerken-Waas: 1 (676 – 1/676; 2 473 – 1/2 473)
Ninove: 2 (1 469 – 1/735; 5 563 – 1/2 782)
Nivelles (Nijvel): 6 (2 313 – 1/386; 9 009 – 1/1 502)
Nokere: 1 (362 – 1/362; 1 337 – 1/1 337)

O

Oedelem: 4 (1 212 – 1/303; 4 428 – 1/1 107)
Oevel: 1 (282 – 1/282; 1 011 – 1/1 011)
Ogy: 1 (290 – 1/290; 1 029 – 1/1 029)
Olsene: 2 (446 – 1/223; 1 970 – 1/985)
Ooike: 1 (287 – 1/287; 1 052 – 1/1 052)
Oostakker: 9 (1 141 – 1/127; 7 102 – 1/789)

Oostduinkerke: 1 (343 – 1/343; 1 316 – 1/1 316)
Oostende: 5 (4 048 – 1/810; 15 843 – 1/3 169)
Oostkamp: 1 (1 472 – 1/1 472; 5 002 – 1/5 002)
Oostrozebeke: 3 (1 109 – 1/370; 3 981 – 1/1 327)
Oostwinkel: 1 (273 – 1/273; 912 – 1/912)
Opbrakel: 2 (450 – 1/225; 1 794 – 1/897)
Opdorp: 2 (339 – 1/170; 1 256 – 1/628)
Opgrimbie: 4 (129 – 1/32; 461 – 1/115)
Ophoven: 13 (365 – 1/28; 1 317 – 1/101)
Opitter: 1 (134 – 1/134; 507 – 1/507)
Oppuurs: 1 (295 – 1/295; 936 – 1/936)
Opwijk: 1 (1 095 – 1/1 095; 3 921 – 1/3 921)
Otegem: 2 (512 – 1/256; 1 777 – 1/889)
Oudegem: 1 (531 – 1/531; 1 889 – 1/1 889)
Oudenaarde: 6 (1 425 – 1/238; 5 334 – 1/889)
Ouwegem: 4 (377 – 1/94; 1 328 – 1/332)
Overmere: 2 (904 – 1/452; 3 072 – 1/1 536)

P

Paal: 1 (614 – 1/614; 2 215 – 1/2 215)
Pamel: 2 (795 – 1/398; 2 843 – 1/1 422)
Péruwelz: 1 (2 103 – 1/2 103; 7 816 – 1/7 816)
Petegem: 1 (463 – 1/463; 1 693 – 1/1 693)
Petit-Roeulx-lez-Braine: 1 (235 – 1/235; 847 – 1/847)
Pittem: 2 (1 299 – 1/650; 4 767 – 1/2 384)
Poekte: 3 (306 – 1/102; 1 104 – 1/368)
Poperinge: 4 (2 696 – 1/674; 10 915 – 1/2 729)
Poppel: 1 (257 – 1/257; 915 – 1/915)
Puurs: 1 (993 – 1/993; 3 626 – 1/3 626)

R

Ranst: 1 (421 – 1/421; 1 389 – 1/1 389)
Ravels: 1 (245 – 1/245; 856 – 1/856)
Reet: 1 (357 – 1/357; 1 203 – 1/1 203)
Reid (La): 1 (411 – 1/411; 1 498 – 1/1 498)
Rekem: 1 (369 – 1/369; 1 286 – 1/1 286)
Reningelst: 1 (617 – 1/617; 2 232 – 1/2 232)
Retie: 1 (732 – 1/732; 2 633 – 1/2 633)
Rienne: 1 (184 – 1/184; 708 – 1/708)
Rillaar: 1 (549 – 1/549; 2 000 – 1/2 000)
Robelmont: 1 (146 – 1/146; 521 – 1/521)
Roche-en-Ardenne (La): 2 (364 – 1/182; 1 439 – 1/720)
Rochefort : 1 (?) (562 – 1/562; 2 042 – 1/2 042)
Roeselare : 10 (3 557 – 1/356; 13 674 – 1/1 367)
Roksem : 1 (190 – 1/190; 720 – 1/720)
Rollegem-Kapelle : 2 (315 – 1/158; 1 150 – 1/575)
Ronse: 13 (3 166 – 1/244; 11 710 – 1/901)
Rotem: 2 (274 – 1/137; 935 – 1/468)
Rotheux-Rimièrre: 1 (269 – 1/269; 949 – 1/949)
Rouveroy: 1 (131 – 1/131; 464 – 1/464)

Ruien : 1 (594 – 1/594; 2 197 – 1/2 197)
Rumbeke: 7 (1 483 – 1/212; 5 473 – 1/782)
Rummen: 1 (288 – 1/288; 1 164 – 1/1 164)
Rutten : 1 (267 – 1/267; 979 – 1/979)

S

Saint-Gilles : 3 (2 764 – 1/921; 9 922 – 1/3 307)
Saint-Vaast : 1 (2 328 – 1/2 328; 7 640 – 1/7 640)
Schaarbeek : 13 (4 835 – 1/372; 18 710 – 1/1 439)
Schelle: 1 (416 – 1/416; 1 541 – 1/1 541)
Schellebelle: 1 (534 – 1/534; 2 011 – 1/2 011)
Scherpenheuvel: 1 (645 – 1/645; 2 407 – 1/2 407)
Schorisse: 6 (828 – 1/138; 2 593 – 1/432)
Seraing: 1 (6 359 – 1/6 359; 19 451 – 1/19 451)
Sinaai: 1 (1 198 – 1/1 198; 4 402 – 1/4 402)
Sint-Amands: 2 (742 – 1/371; 2 722 – 1/1 361)
Sint-Antelinks: 2 (246 – 1/123; 859 – 1/430)
Sint-Baafs-Vijve: 2 (485 – 1/243; 1 688 – 1/844)
Sint-Blasius-Boekel: 1 (218 – 1/218; 832 – 1/832)
Sint-Denijs-Westrem: 2 (418 – 1/209; 1 600 – 1/800)
Sint-Gillis-Waas: 2 (1 174 – 1/587; 4 233 – 1/2 117)
Sint-Goriks-Oudenhove: 1 (273 – 1/273; 941 – 1/941)
Sint-Jans-Molenbeek: 5 (6 923 – 1/1 385; 24 333 – 1/4 867)
Sint-Joost-Ten-Node: 9 (5 874 – 1/653; 21 915 – 1/2 435)
Sint-Kornelius-Horebeke: 2 (234 – 1/117; 813 – 1/407)
Sint-Kruis: 1 (541 – 1/541; 1 918 – 1/1 918)
Sint-Kruis-Winkel: 1 (615 – 1/615; 2 106 – 1/2 106)
Sint-Laureins: 8 (942 – 1/118; 3 346 – 1/418)
Sint-Lievens-Esse: 1 (640 – 1/ 640; 2 367 – 1/2 367)
Sint-Margriete: 1 (270 – 1/270; 894 – 1/894)
Sint-Maria-Latem: 1 (172 – 1/172; 608 – 1/608)
Sint-Maria-Oudenhove: 3 (559 – 1/186; 2 164 – 1/721)
Sint-Martens-Lierde: 1 (333 – 1/333; 1 284 – 1/1 284)
Sint-Michiels: 1 (353 – 1/353; 1 353 – 1/1 353)
Sint-Niklaas: 38 (6 024 – 1/159; 23 298 – 1/ 613)
Sint-Pauwels: 1 (597 – 1/597; 2 086 – 1/2 086)
Sint-Pieters-op-de-Dijk: 1 (233 – 1/233; 846 – 1/846)
Sint-Pieters-Rode: 1 (265 – 1/265; 939 – 1/939)
Sint-Stevens-Woluwe: 1 (281 – 1/281; 1 093 – 1/1 093)
Sint-Truiden: 18 (2 682 – 1/149; 10 362 – 1/576)
Sippenaeken: 1 (108 – 1/108, 332 – 1/332)
Sleidinge: 2 (1 260 – 1/630; 4 595 – 1/2 298)
Solre-sur-Sambre: 1 (425 – 1/425; 1 543 – 1/1 543)
Stalhille: 1 (218 – 1/218; 735 – 1/735)
Steenkerke: 1 (257 – 1/257; 803 – 1/803)
Stekene: 4 (1 682 – 1/421; 6 288 – 1/1 572)

T

Temse: 5 (2 206 – 1/441; 8 285 – 1/1 657)
Thirimont: 1 (195 – 1/195; 726 – 1/726)

Thisnes: 1 (394 - 1/394; 1 423 - 1/1 423)
Thy-le-Baudain: 1 (127 - 1/127; 447 - 1/447)
Tielrode : 3 (513 - 1/171; 1 844 - 1/615)
Tielt (Brabant) : 1 (482 - 1/482; 1 740 - 1/1 740)
Tielt (West-Vlaanderen) : 8 (2 895 - 1/362; 10 108 - 1/1 264)
Tienen: 12 (3 218 - 1/268; 12 169 - 1/1 014)
Tongeren: 2 (1 829 - 1/915; 7 041 - 1/3 521)
Tongerlo (Antwerpen): 1 (585 - 1/585; 1 936 - 1/1 936)
Tongerlo (Limburg): 2 (182 - 1/91; 636 - 1/318)
Torhout: 1 (2 159 - 1/2 159; 7 902 - 1/7 902)
Tournai: (?)
Tubize: 1 (928 - 1/928; 3 263 - 1/3 263)
Turnhout: 6 (3 505 - 1/584; 13 590 - 1/2 265)

U

Uccle: 2 (2 162 - 1/1 081; 7 813 - 1/3 907)
Uitbergen: 1 (334 - 1/334; 1 166 - 1/1 166)
Ursel: 4 (642 - 1/161; 2 277 - 1/569)

V

Veldwezelt: 3 (311 - 1/104; 1 134 - 1/378)
Vellereille-lez-Brayeux: 1 (207 - 1/207; 592 - 1/592)
Verviers: 5 (9 172 - 1/1 834; 32 011 - 1/6 402)
Veurne: 4 (1 280 - 1/320; 4 548 - 1/1 137)
Vilvoorde: 3 (1 796 - 1/599; 6 518 - 1/2 173)
Visé: 1 (666 - 1/666; 2 526 - 1/2 526)
Vivegnis: 1 (409 - 1/409; 1 494 - 1/1 494)
Vliermaalroot: 1 (161 - 1/161; 654 - 1/654)
Vlierzele: 1 (537 - 1/537; 1 957 - 1/1 957)
Vlijtingen: 3 (277 - 1/92; 969 - 1/323)
Vosselare: 1 (223 - 1/223; 738 - 1/738)
Vrasene: 2 (1 118 - 1/559; 3 855 - 1/1 928)
Vremde: 1 (234 - 1/234; 677 - 1/677)
Vreren: 2 (155 - 1/78; 481 - 1/241)
Vucht: 3 (130 - 1/43; 481 - 1/160)

W

Waarloos: 1 (221 - 1/221; 786 - 1/786)
Waarschoot: 13 (1 372 - 1/106; 5 303 - 1/408)
Waasmunster: 10 (1 468 - 1/147; 5 644 - 1/564)
Wachtebeke: 1 (1 280 - 1/1 280; 4 597 - 1/4 597)
Waillet: 1 (63 - 1/63; 262 - 1/262)
Wakken: 1 (634 - 1/634; 2 409 - 1/2 409)
Waltwilder: 1 (166 - 1/166; 613 - 1/613)
Wandre: 1 (1 007 - 1/1 007; 3 255 - 1/3 255)
Wannebecq: 1 (296 - 1/296; 984 - 1/984)
Wannegem-Lede: 2 (448 - 1/224; 1 189 - 1/595)
Waregem: 3 (1 946 - 1/649; 7 116 - 1/2 372)
Wavre (Basse-Wavre ?): 1 (1 507 - 1/1 507; 6 077 - 1/6 077)
Welkenraedt: 1 (256 - 1/256; 884 - 1/884)

Wervik: 3 (1 895 – 1/632; 6 747 – 1/2 249)
Westerlo: 1 (733 – 1/733; 2 675 – 1/2 675)
Westmalle: 1 (374 – 1/374; 1 336 – 1/1 336)
Westrozebeke: 1 (577 – 1/577; 2 050 – 1/2 050)
Wetteren: 3 (2 445 – 1/815; 9 444 – 1/3 148)
Wevelgem: 4 (1 304 – 1/326; 4 443 – 1/1 111)
Wieze: 2 (511 – 1/256; 1 814 – 1/907)
Wijnegem: 1 (394 – 1/394; 1 251 – 1/1 251)
Wilrijk: 2 (968 – 1/484; 2 985 – 1/1 493)
Wommelgem: 1 (460 – 1/460, 1 512 – 1/1 512)
Wondelgem: 1 (328 – 1/328; 1 143 – 1/1 143)
Wortegem: 3 (706 – 1/235; 2 642 – 1/881)
Wuustwezel: 1 (612 – 1/612; 2 226 – 1/2 226)

Z

Zaffelare: 1 (883 – 1/883; 3 021 – 1/3 021)
Zandbergen: 1 (369 – 1/369; 1 400 – 1/1 400)
Zedelgem: 1 (1 036 – 1/1 036; 3 860 – 1/3 860)
Zegelsem: 1 (457 – 1/457; 1 613 – 1/1 613)
Zeile: 4 (3 388 – 1/847; 12 178 – 1/3 045)
Zelzate: 1 (1 036 – 1/1 036; 3 668 – 1/3 668)
Zevergem: 1 (371 – 1/371; 1 289 – 1/1 289)
Zoerle-Parwijs: 1 (145 – 1/145; 574 – 1/574)
Zomergem: 16 (1 537 – 1/96; 5 842 – 1/365)
Zottegem: 10 (653 – 1/65; 2 523 – 1/252)
Zulte: 2 (553 – 1/277; 1 833 – 1/917)
Zwevezele: 1 (1 315 – 1/1 315; 4 774 – 1/4 774)
Zwijnaarde: 1 (558 – 1/558; 2 044 – 1/2 044)
Zwijndrecht: 3 (714 – 1/238; 2 443 – 1/814)

Bijlage 2

A: Beroepscategorie of functie in het Nederlands

B: Beroepscategorie of functie in het Frans

C: Aantal zoeaven

A	B	C
Korporaal	Caporal	
<i>Korporaal</i>	<i>Caporal</i>	
?? ⁴⁶	???	31
student	étudiant	21
zonder beroep	sans	13
landbouwer	cultivateur	8
bediende	employé	8
(ex-)militair	(ex-)militaire	7
bakker	boulangier	6
rentenier	rentier	4
landbouwer	laboureur	3
letterzetter, drukker	typographe	3
schoenmaker	cordonnier	3
knecht	domestique	3
industrieel	industriel	2
slager	boucher	2
tuinier, hovenier	jardinier	2
klerk, kantoorbediende	commis	2
(grond)eigenaar	propriétaire	2
	neant	2
schilder	peintre	2
drukker	imprimeur compositeur	1
tweede luitenant	sous-lieutenant	1
kantoorbediende	employé de bureau	1
meester mécanicien (?)	machiniste mécanicien	1
sergeant-majoor	sergent-major au 8 Rég't Ligne	1
timmerman	charpentier	1
timmerman	menuisier	1
brouwer	brasseur	1
mijnwerker	mineur	1
	professeur de langues	1
koster	sacristain	1
ex – militair van de cavalerie	ex-militaire de cavalerie	1
werkman	manoeuvre	1
	houilleur	1
handelsreiziger	voyageur de commerce	1
matroos	matelot	1
pachter, boer	fermier	1
metselaar	maçon	1
drogist	droguiste	1

⁴⁶ ????: Ofwel oefende de zoeaaf in kwestie geen beroep uit ofwel is het beroep dat hij beoefende niet geweten.

kandidaat notaris	candidat notaire	1
arbeider – drukker	ouvrier typographe	1
arbeider - wever	ouvrier tisserand	1
sergeant	sergent	1
	garnisseur	1
kachelsmid	poêlier	1
stoelenmaker	ouvrier chaisier	1
tapijtwever	tapissier	1
schipper (op de binnenvaart)	batelier	1
boekbinder	relieur	1
ijsverkoper	glacier	1
boekhandelaar	libraire	1
artillerist	artilleur	1
fabrieksarbeider	ouvrier de fabrique	1
fabrieksbediende	commis de fabrique	1
winkelbediende	employé de commerce	1
kapucijnenbroeder	frère capucin	1
spoorwegbediende	employé de chemin de fer	1
	employé de hospice	1
notarisklerk	clerc de notaire	1
kleermaker	tailleur	1
student architect	élève architecte	1
slotenmaker	serrurier	1
wasman	blanchisseur	1
ciseleur	ciseleur	1
bankbediende	commis de banque	1
arbeider	ouvrier	1
	brasseur de vinaigre	1
officier	officier (sous lieutenant dans l'armée Belge)	1
corrector	correcteur d'imprimerie	1
magazijnmeester	magasinier	1
	employé commissionnaire / étudiant	1
smid, carrosseriebouwer	forgeron carrossier	1
<i>Caporal clairon</i>		
fabrieksarbeider	ouvrier de fabrique	1
zonder beroep	sans	1
<i>Caporal sapeur</i>		
tuinier, hovenier	jardinier	1
<i>Caporal musicien</i>		
schilder	peintre	1
<i>Caporal fourrier</i>		
bediende	employé	1
???	???	1

A	B	C
Sergeant	Sergent	
<i>Sergeant - Fourier</i>	<i>Sergent – Fourier</i>	
zonder beroep	sans	3
???	???	3
student	étudiant	2
fabrikant	fabricant	1
schrijver	écrivain	1
kantoorbediende, klerk	commis	1
boekhouder	teneur de livres	1
politieagent	agent de police	1
ex-militair	ancien militaire	1
bediende	employé	1
landbouwer	cultivateur	1
decoratieschilder	peintre décorateur	1
<i>Sergeant</i>	<i>Sergent</i>	
???	???	25
student	étudiant	13
bediende	employé	9
landbouwer	cultivateur	6
rentenier	rentier	5
kantoorbediende, klerk	commis	4
schoenmaker	cordonnier	3
dagloner	journalier	2
knecht	domestique	2
kleermaker	tailleur	2
timmerman	menuisier	2
marmarsteenhouwer	marbier (sculpteur)	2
grondeigenaar	propriétaire (terrien)	2
mecanicien	mécanicien	1
loopjongen, pakjesdrager	commissionnaire	1
wever	tisserand	1
magazijnmeester	magasinier	1
ontwerper, architect	dessinateur d'architecte	1
stoffenfabrikant	fabricant d'étoffes	1
letterzetter of componist	compositeur	1
drukker	imprimeur	1
student apotheker (?)	candidat pharmacien	1
orgelbouwer	facteur d'orgues	1
arbeider	ouvrier	1
zonder beroep	sans	1
bankbediende	commis banquier	1
steenbakker	briquetier	1
griffier bij het vredegerecht	Commis greffier justice de paix	1
goudsmid	orfèvre	1
pachter, boer	fermier	1

schilder	peintre	1
brouwer	brasseur	1
particulier	particulier	1
timmerman	charpentier	1
pasementwerker	pasementier	1
chef - arbeider	chef - ouvrier	1
slotenmaker	serrurier	1
postbediende	commis des postes	1
wever	tisserand	1
kantoorbediende	commis de bureau	1
banketbakker	patissier	1
pettenmaker of koopman	casquetier	1
militair	militaire	1
industrieel (bij zijn overlijden)	Industriel (lors du décès)	1
turner	gymnaste	1
(groot)handelaar	negociant	1
leerlooiër	tanneur	1
leerling	élève au collège	1
<i>Sergeant-majoor</i>	<i>Sergent-major</i>	
???	???	3
ex-militair	ex-militaire	2
leerling	collégien	1
zonder beroep	sans	1
handelsreiziger	commis voyageur	1
ex-officier	ex-officier	1
rentenier	rentier	1
ontvanger (?)	buraliste	1
<i>Sergent maître armurier</i>		
bankwerker	ajusteur	1
<i>Sergent-major (secrétaire colonel)</i>		
???	???	1

A	B	C
Luitenant	Lieutenant	
<i>Tweede Luitenant</i>	<i>Sous-lieutenant</i>	
???	???	5
landbouwer	cultivateur	1
rentenier	curateur de fortune/rentier	1
rentenier, eigenaar of winkelbediende	rentier, propriétaire, employé de commerce ⁴⁷	1

⁴⁷ Overgenomen zoals aangegeven stond op fiche met als FE - nummer: 39 – 3790 en matricule nummer: FB 70 / ZP 7886

student	étudiant	1
diplomaat	diplomate	1
militair, eigenaar	militaire, propriétaire	1
<i>Luitenant</i>	<i>Lieutenant</i>	
???	???	3
rentenier, militaire	rentier, militaire	1
schrijver	écrivain	1
rentenier	rentier	1
(grond) eigenaar (?)	Propriétaire (?)	1
zonder beroep (maar hij was eigenaar bij zijn overlijden)	Sans (propriétaire au décès)	1

A	B	C
Kapitein	Capitaine	
student	étudiant	2
zonder beroep	sans	1
ex-militair	ex-militaire	1
(grond) eigenaar	propriétaire	1
<i>Capitaine trésorier</i>		
???	???	1